

वापस

फेब्रुवारी १९९०

आता बघूया तुमची दुशारी..

एकदा एक किनोदी नट बायकासारखा तसाच चेहरा करून एक हॉटेलामध्ये गेला आणि तेथल्या मॅनेजरला, नोकरीला ठेवता का म्हणून विचारले.

मॅनेजर होता सुका. आणि किनोदी नट त्याला आवडत नसत.

त्याच्या फुड्यातल्या टेबलवर हॉटेल (HOTEL) हा शब्द १५ कॅन्सिल पेन्सिलींचे रचना करून ठेवलेला होता.

त्या नटाने नोकरी मागितली तेव्हा त्या मॅनेजरने उत्तर म्हणून त्या १५ पेन्सिलींपैकी फक्त ३ पेन्सिली हस्तवत्त्या आणि त्यांनी पेंसचना केले.

एवढी त्या नटाला का म्हणून विचारवर्षी गरजेच पडली नाही. पुनः

एकदा ओसाळे हस्तुत लांब वेळीच करून तो आपला पावली पता आता लागू पाहू त्या मॅनेजरने जवळ उतर दिले असेल?

(छात्रांही १५ कॅन्सिल पेन्सिली नसल्या तर काळजापेटितल्या का देखील तुम्ही वापरू शकता.)

**कॅन्सिल
पेन्सिल**
बुद्धिमान बायकांसाठी.

**जशी सहेलत,
तसे माय**

गोवर्धनपुरा जमीनदार भूपति अचानक

एका रोगाने आजारी पडला. उत्तम ज्ञानी वैद्याने रात्रदिवस कष्ट करून त्याला पुन्हा बरे केले, पण त्याचबरोबर त्याने सल्ला दिला कि भूपतीने आता हवापालट करावा, म्हणजे तो पूर्ण बरा होऊ शकेल. त्यासाठी अतुकुल गाव म्हणून श्रीपुरचे नाव देवाने सुचवले.

श्रीपुरला भूपतीची एक बुरची गरीब नतिवाईक बाई आपल्या मुलीसह रहात असे. तिच्याकडे जाऊन रहाण्याचा भूपतीने निश्चय केला.

भूपतीला रोज स्वादिष्ट, यशाले- वार पदार्थ खाण्याची सवय होती. श्रीपुरला आपल्याला बांगळ जेवण मिळणार नाही अशी ध्याला भीती वाटली; म्हणून छोट्या बरण्यांतून तो बिरतिराळवा प्रकारच्या चटण्या व लोणची बरोबर घेऊन गेला.

त्या विचारांना गरीब स्त्रीला हा भूपति आपल्याकडे का आला आहे अन् किती दिवस रहाणार आहे हेही माहीत नव्हते! तिने इतकेच ऐकले होते की भूपति हा एक मोठा जमीनदार आहे, म्हणून प्रथम तिने कुठून तरी थोडी फार भाजी वगैरे आणून छानसा स्वयंपाक केला अन् त्याला जेवण वाढले. कदाचित् तब्येत बरी नसल्यामुळे किंवा रुचिपालटामुळे त्याला ते जेवण फारच रुचकर वाटले.

त्याने त्या नातेवाईक बाईची खूप स्तुति केली अन् तिला आपल्या आजाराबद्दल सांगून म्हणाला-“मला तर इथे एक महिना कसा जाईल याची काळजीच पडली होती, पण तुझा स्वयंपाक तर फारच छान वाटला मला!”

भूपतीचे बोलणे ऐकून बाईचा जीव आबराच झाला! या जमीनदाराला आपण

“बसुंधरा”

महिनाभर जेवायला वाठले तर तो त्याचे पैसे नक्की देईलच हे ओळखूनही त्याच्या लायकीचे जेवण रोज करून घालायचे म्हटले तर पैसांचा प्रस्न नसला तरी इतके कष्ट कोण करणार? वग तिने या सर्व कामासाठी मदत करायला आपल्या मुलीला मुचवले.

बाबर तिची मुलगी उमा हिने साफ सांगून टाकले की—“आईग, इतकी मेहनत करून स्वयंपाक करणे काही आपल्याला शक्य नाही. एकाद्या दिवसाची गोष्ट निराळी, पण रोज असा स्वयंपाक करणे कठीण जाईल आपल्याला! तू असं कर, रोज तू आपल्यासाठी जसा स्वयंपाक

करतेस तसाच करत चक. त्यांनी स्वतःसाठी जी लोणची, चटण्या आणल्या आहेत, त्याच वाढत जाऊ आपण जेवणात!”

त्या आईने मुलीचे म्हणणे मान्य केले आणि दुसऱ्या दिवशी सावेच जेवण बनवले तिने. ती म्हणाली—“रावसाहेब, आपली तय्येत बरी नाही. कात पहिलाच खिचत म्हणून मी मसालेदार, स्वादिष्ट स्वयंपाक केला. आजपासून मात्र आपण बरोबर आपलेले पदार्थ मी आपणाला वाढत जाईन. आपल्या प्रकृतिस्वास्थ्यासाठी तेच लाभदायक असतील.”

तिचे बोलणे न मानता भूपति म्हणाला—“माझ्या तय्येतीसाठी केवळ ह्यामानाच्या फरकाचीच आवश्यकता नाही; त्याच-बरोबर भोजनातही परिवर्तन हवे. मी थापूकीं जी लोणची व चटण्या खात असं, त्या खापला मनाई जाहे मला!”

तरीही त्या आईने जमीनदाराच्या बोलण्याकडे मुल्लिच लक्ष दिले नाही.

गावातून फिरून येण्यासाठी भूपति-बरोबर दररोज उमाही जात असे. चालताना ते अनेक विषयांवर गप्पा मारत असत. उमाच्या हुशारीवर खूप होऊन भूपति म्हणे—“एकाद्या चांगला मुलगा पाहून मी तुझे लग्न करून देईन. लग्नाचा सारा खर्चही मीच करीन.”

उमाने ही गोष्ट आपल्या आईला सांगून टाकली. आई आनवाने म्हणाली—“राव-साहेब फारच चांगले गृहस्थ आहेत. आपल्या गावी जाले ही आपल्या भाग्याचीच गोष्ट आहे.”

दोन आठवडे निवून गेले. नंतर एकदा भूपति उमाला म्हणाला—“उमा, मी आपल्याबरोबर जी चटण्या-लोणची आणली आहेत, ती तर रोज मी आमच्या बरी खातोय. तेच पदार्थ इथेही खावचा मला कंटाळा आला आहे. ते पाहिजे की मला कसंच होऊ लागलं. तुझ्या आईला जरा सांग ना, तुम्ही दोघी रोज जे जेवता, तेच जेवण मलाही देत जा.”

त्याला म्हणाली—“काकांसाहेब, आई जे करते ते तुमच्या भल्यासाठीच करते. तुम्ही स्वतःच पहाता, इथे आत्मापासून तुमची तय्येत किती सुचारवी आहे ती!”

गावातल्या लोकांना लवकरच समजून जाले की उमाच्या घरात येऊन राहिलेला पाहुणा भूपति हा एक मोठा जमीनदार आहे. त्यामुळे काही लोक त्याला भेटायला जाले, त्यांच्यातल्या काहींना भूपतीचे जेवणाचे आमन्त्रण दिले. ती गरीब आई इतर कोणते पदार्थ बनवू शकली नाही, पण तिने भूपतीने जेवलेली लोणची-चटण्या वगैरे पदार्थ त्यांना जेवणात वाढले. जेवणानंतर जालेले चार लोक आईला उमा यावर सनकावणीच्या स्वराने म्हणाले—“आज तू जे पदार्थ वाढले होते ते

फारच छान होते. त्यांची चव कधी विसरता नाही येणार, तू मागचील तेवढे पैसे देऊ आम्ही; पण आम्हालाही दे ना म्हणून असे पदार्थ!"

"ते पदार्थ तर जमीनदार साहेबांनी आपल्याबरोबर आणले होते. ते मला नाही येत बनवायला." असे म्हणून तिने त्या लोकांना निरोप घेतला.

श्रीपुरमधे राहून भूपतीची प्रकृति खानच सुधारली. मग तो आणखी बोन आठवडे तेथेच राहिला. त्याला घेऊन जाण्यासाठी नंतर एक दिवस त्याची बाई आली. निघताना त्या मायलेकी जमीन-दाराच्या उरवेच्या चटणी-लोणच्याच्या बरण्याही घाडीत ठेवू लागला; तेव्हा त्यांना थांबवत तो म्हणाला—"आता याची काय जरूर? इथे जरूर पडेल म्हणूनच मी हे सर्व आणले की! उगीच ओझं कशाला नेऊ बरोबर? राहू दे इथेच सर्व."

भूपति निघून गेल्यावर मायलेकींनी बरण्या उधडून पाहिल्या, तेव्हा चटण्या-

लोणची जवळ जवळ संपतच आली होती.

तो विचारी बाई दुःखाने म्हणाली—"जमीनदार हे सर्व इथेच ठेवून जाणार हे आधी माहीत असतं तर माय छान झालं असतं! एकतर या सर्व वस्तू लायला मोठया ज्विष्ट आहेत अन् दुसरे म्हणजे या विकून आपण पैसेही मिळवू शकलो असतो! आपण हे सर्व असेच ठेवून राजसाहेबांना बादले स्वस्त पदार्थ करून घातले असते!"

"आई, म्हणच आहे ना! जशी मेहनत, तसे फळ! आता काळजी करून काय उपयोग?" इवाच बोलत आता म्हणाली.

पण जमीनदार मात्र श्रीपुरच्या या मायलेकींना विसरला नाही. त्याने म्हटले होते की—"लग्नाची व्यक्ती मीच करीन". म्हटल्याप्रमाणे एक महिन्याच्या अतःच एक दिवस भूपतीने आपल्या नोकरी हाती त्यांच्याकडे उंची कपडे वगैरे पाठवून निरोप दिला की—"दुसऱ्याच दिवशी मुलीचा साखरपुडा केला जाईल. तिला नीट सजवून तयार ठेवा."

दिक्षा

सौपर्ण नावाचा एक मुनि मलयवती नगरात जाण्यासाठी आपल्या एका शिष्याला बरोबर घेऊन निघाला. वाटेत एक जंगल लागले. त्यातून चालताना एका ठिकाणी दोन रस्ते फुटलेले होते. त्यापैकी कोणत्या रस्त्याने गेले असता मलयवतीला पोचता येईल हे बोर्बादही माहीत नव्हते. तेथेच पडकून ते यावहुन विचार करू लागले. जवळच बडाव्या झाडाखाली दोन तरुण पट खेळण्यात रागून गेले होते. त्यांनी गुरू-शिष्य कोणाकडे हो लक्ष दिलं नाही. मुक्तने त्यांना विचारले—"मलयवतीचा रस्ता कोणता?"

बोर्बापैकी एक त्यांना म्हणाला—"महाराज, आपण उजव्या बाजूच्या रस्त्याने चालत रहा म्हणजे मलयवतीला बरोबर पोचाल."

इतक्यात दुसरा त्याला थांबवत म्हणाला—"आई, त्याने तुम्हाला बरोबर

नाही सांगितलं. आपण डाव्या बाजूचा रस्ता पकडा, म्हणजे बरोबर पोचाल."

त्यांच हे विविध जाणून सौपर्णाचा आश्चर्यकारक वाटलं. दोघाही तरुणांनी दोन भिन्न रस्ते सांगितल्यामुळे त्यांची समस्या अजून जशीच्या तशीच होती.

थोडा वेळ विचार करून सौपर्णने विचारले—"बरं मला असं सांगा, की मलयवतीचा राजा कोण आहे?"

त्यांच्यातला एक पटकन उत्तरला—"मलयवतीचा राजा आहे विष्णुगुप्त."

पण दुसरा तरुण म्हणाला—"सलब-कतीच्या राजाचं नाव आहे सर्वोत्तम."

अशा प्रकारे दोन निरनिराळी नावे सांगून पुन्हा दोघांनी आपल्याच खेळात लक्ष घातले.

यानंतर मात्र सौपर्णने त्यांना आणखी एकही प्रश्न विचारला नाही. आपल्या

विष्णूला वेऊन तो शम्भा बाजूच्या रस्त्याने चालू लागला. चार कोसांचे अंतर कापल्यानंतर शम्भा मृणालिनी नदी, तिच्या तीरावरील शक्ति देवीचे मन्दिर अन् नदीच्या पलीकडील थोड्या अंतरावरचे मलयकटी नगर हे सर्व दिसू लागले.

गुरू-शिष्यांनी नदीत स्नान करून आदि-शक्तिचे दर्शन घेतले आणि दोघेही एका विरीध वृक्षाच्या छायेत जाऊन बसले.

शिष्याच्या मनात जातापर्यंत एकाच शक्या किंवा बळबळत होता कि, पट खेळणाऱ्या तरुणांनी दोघांनीही मलयावतीला जाण्याचे घेत अगदी भिन्न रस्ते सांगितल्यावरही आपल्या गुरूंना बरोबर रस्त्याच्याचा पत्ता कसा कळला? आपली ही शंका आता त्याने गुरूसमोर प्रकट केली.

सौम्य हसून उत्तरला—“मुहूर्तालीला दोघांनी जेव्हा शीत भिन्न रस्ते सांगितले तेव्हा माझ्या सहजच लक्षात आले की दोघांपैकी एक जण खोट बोलणारा आहे.

म्हणूनच मी त्यांना आपली एक असा प्रश्न विचारला की ज्याचं खरं उत्तर मला बरोबर माहित होतं. पहिल्या तरुणाने मलयकटीच्या राजाचे नाव ‘विष्णुगुप्त’ असे सांगितले अन् दुसऱ्याने सांगितले ‘सर्वोत्तम’. आपल्याला राजाचं ‘सर्वोत्तम’ हे नाव माहीतच होतं, त्याच्याच निमन्त्रणावरून आपण त्याच्याकडे जाता जात आहोत न? तेव्हा याच आधारातून मला वाळून चुकले की, दुसरा तरुणच सत्यवचनी आहे; म्हणूनच त्याने सांगितलेला मार्ग घेऊन आपण इथे पोचू शकलो.”

नगरात पोचल्यावर सौम्याने शिष्याला उपदेश केला—“समाजात नेहमीच निर-निराळ्या मानसिक प्रवृत्तीची माणसं रहात असतात. त्यांच्या मनाला कौणत्याही प्रकारचं दुःख न देता, आपल्या आवश्यकता त्यांच्याकडून पुऱ्या करवून घेणं हे थोडं मुद्दीचं काय आहे. त्यासाठी माणसाने नेहमी बक्ष असावे. ‘वक्षता’ हाच मोठा गुण आहे.”

डाकू युवराज

[४]

[मुमेश राजाचा सेनापती बोरसिंह याने राजपरिवार नष्ट करण्याचे कारस्थान रचले. राजा शान्तिवने राणी आणि आपल्या दोन वर्षांच्या राजकुमाराचा गुप्त भुवारी-भागने बाहेर काढून लावले आणि एकट्याने मोठ्या धंद्याने पळवून घेतले. वडील नवीत वडी मादनी राणीने राजकुमाराचा मूर्ति जवानवस्था स्वाधीन केले व दिने प्राण सोडले. पुढे वाचा—]

मुनि जयानन्द राणीच्या मृतदेहासमोर एकाच उडीत ते माकड खाली आले स्तब्ध बसून राहिला. त्यावेळी त्या अन् भुनीजवळ जाऊन बसले.

कडाच्या झाडावर एक माकड येऊन “मास्ती, तू लगेच माऊन भरलुकि-बसले व कीचकीच आवाज करू निला बोलवून आपण. तुझ्या या विचारां किंवा हाती सोपवायचंय मला.” हसून मुनी त्याला म्हणाला.

आपले मस्तक उचलून मुनिने वर पाहिले व म्हटले—“ये मास्ती! खाली ये माकड मोठ्या आनन्दाने या साडावरून उतरून! तुझ्यासाठी एक नवा मित्र आलाय त्या झाडावर उड्या मारत येथून तिघून वच! खेळ वाच्यारी.”

“बादोबा”

युवराजाला आपल्या आईच्या मृत्युबद्दल काय करणार? हसत हसत तो एकदा आपल्या आईच्या तोंडाकडे तर एकदा मुनीच्या तोंडाकडे पहात राहिला।

यावर मुनि त्याला चरेंबूत म्हणाला—
“तू मोठा घेयेंवान आहेस! भविष्यात तुला खूपच काही मिळवायचं आहे. आई-वार्पाच्या आचारावाचूनच आतां तुला मोठं व्हायचं आहे. मनु आईचा मृत्यु ओढवायला कारणीभूत झालेल्या त्या जुष्टांना चांगलं शासन द्यायचं आहे.”

युवराजाचे मुलीच्या बोलण्याकडे मूळीच लक्ष नव्हते; ती आपला हसतहसत त्याच्या दाढीशी खेळत होता! त्याला उचलून घेत

मुनि म्हणाला—“मी तुज्या गळघातला हा कंठहार काढून घेत आहे. हारसतलं हे पदकचं दर्शवीत आहे. की तू राजकुमार आहेस. आणि आत्ताच्या परिस्थितीत तुला यापासून धोका आहे.” मुनीने युवराजाचा तो हार काढून घेतला.

इतक्यात मोठ्या उत्साहाने ओरडा-झरडा करीत करीत मारुडी तेथे येऊन पोचला. आपली जेपटी एका फांदीला लपेटून उलटा लांबकडत तो थोडा युवराजाला इसबायच्या प्रयत्नाला लागला. मारुडीबरोबरच भल्लूकिनीही तेथे येऊन पोचली.

मुनि तिच्या म्हणाला—“भल्लूकिनी, या बाळाला मोठ्या मावघगिरीने संभाळा-यची जबाबदारी मी तुझ्यावर टाकत आहे.” असे म्हणत त्याने युवराजाकडे बोट दाखवले.

भल्लूकिनीने युवराजाकडे वळून आपले हात पसरले, पण युवराज तिच्याजवळ जायला भिऊ लागला. ते पाहून मुनि त्याला म्हणाला—“भिऊ नको बाळा! ही भवानी-भल्लूकिनी पार चांगली आहे बघ! आई सारखाच ती तुझा सांभाळ करील. तुला हवं ते आणून देईल ती! ही रोज आंचोळ करवें, मनु मगदी स्वच्छ रहाते. मगदी निःशंकपणे जा तिच्याजवळ.”

त्या भल्लूकिनी अस्वलीने आपले डोके हलवून युवराजाला आपल्याजवळ येण्याचा संकेत केला. मुनीच्या सांवनपर बोलण्याचा परिणाम होऊन युवराजही हळूहळू पावलं टाकत तिच्याकडे बाळ लागला.

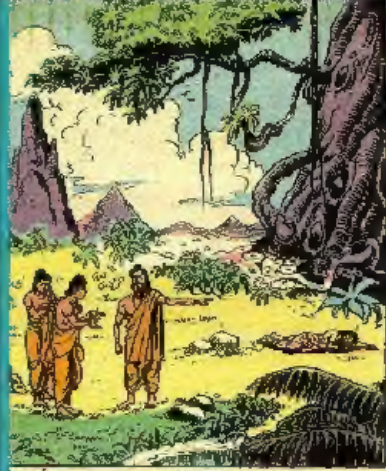
केवळ अस्वलच नव्हे, तर कोणत्याही जनावराला मुनि मगदी सहज पाळीव बनवू शकें. अयानक हीस असा वाच-भिद्धानाही बोवथय सणात तो आपल्याला वस करून घेई. इतकेंच नव्हे, तर जंगला-तल्या सर्वच प्राण्यांवर आपली हुकुमत चालवण्याची अजब शक्ति त्याच्यास होती; परंतु जाणूनबुजून आपली ही शक्ति त्याने कोणासमोर कधीही प्रकट न करता गुप्त ठेवली होती.

मुनीबरोबरच आजमात त्याचे शेखर व गोविन्द नावाचे दोन शिष्यही रहात असत. योगाभ्यास व व्याकरणेच्या गिरगिराळ्या पद्धति मुनिजवळ शिकता शिकता ते तेथे राहून मुनीची सेवा करीत आपले दिवस व्यतीत करत असत. खरे तर, मुनीला कोणत्याही भाषणाकडून कसल्याही मजतीची आवश्यकता नव्हती. कारण त्याच्याकडून होणाऱ्या प्रत्येक आशेचे पालन करायला तिथली जनावरे नेहमीच सज्ज असत.

सध्या त्याचे दोन्ही शिष्य युवराजाच्या वाढदिवसाचा उत्सव पहाण्यासाठी राजधानीला गेलेले होते.

मोठ्या त्रेनाने आपले हात पसरून उभ्या अवलेल्या भल्लूकिनीला पाहून

युवराज खुश होऊन हसत हसत तिच्या बघवळ घेऊन, तिने तांबड्याने त्या बघवळाला उचलून कडेवर घेतले जन् ती तेथून चालू लागली. भाकतीही आनंदाने नाथत तिच्या बरोबर माथे विधुन गेला.

मुनि बोट्या हर्षाने ते दृश्य पहात जोडा वेळ तिथेच स्वस्थ तमा राहिला. ते तिथेही जेव्हा त्याच्या दृष्टीसमोरीत नाहीसे झाले, तेव्हा त्याची दृष्टि राणीच्या शवावर केन्द्रित झाली. आणि पुन्हा तो चिन्तामय झाला.

सूर्योदयाबरोबरच बारी दिशा उजळू लागल्या अन् पक्ष्यांच्या चिबचिबाटाने तो वनप्रदेश निनादून उठला.

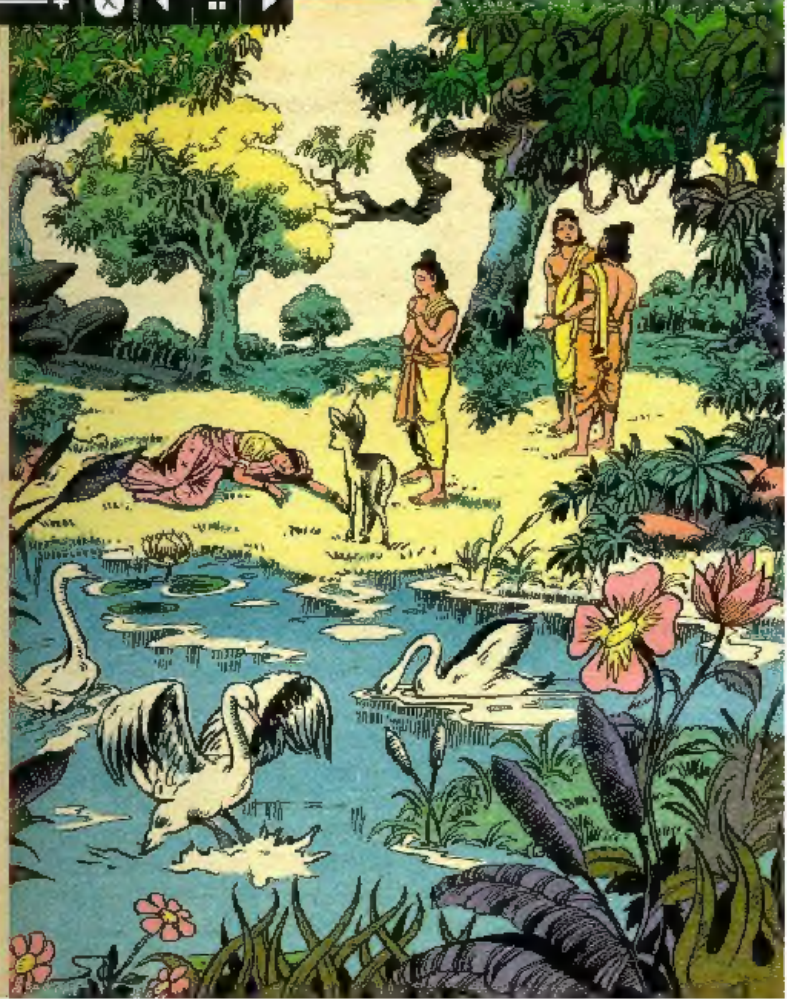
इतक्यात मुनीचे बोटही शिष्य बोट्या आतुरतेने मुनीजवळ येऊन पोचले. मुनीने दृष्टीनेच त्यांना आतुरतेचे कारण विचारले.

“गुरुदेव जाम्ही एक जतिपाय दुःखाची बातमी आणली आहे. राजपरिवार संकरात सापडला आहे. सर्वत्र वार्ता पसरली आहे की आपले महाराज मृत्यू पावले आहेत. सोसरने मंडाबटा आपले मन मोकले केले !

“राणीचा तर काही पत्ताच नाही ! कुणास ठाऊक त्या कोणत्या परिस्थितीत असतील !” मोविन्दही बाईबाईत म्हणाला.

खोलवर स्वतः पेट मुनीने राणीच्या शवाकडे मान धळवली. त्याबरोबर शिष्यांनीही तिकडे पाहिले अन् चकित होऊन वक्का वसत्यासारखे ते ऋतुकून एक पाऊल मागे सरकले ! बोट्या वेळाने स्वतःला सावरून ते राणीजवळ गेले अन् त्यांनी विचारले-“महाराणी मृत्यू पावल्या ?”

“होय ! महाराणीने स्वतःला ज्ञानाच्या तळवारीपासून तर वाचवले, पण आपले पंचमाण्य असणाऱ्या महाराजांपासून ज्ञानाक पडलेल्या विरहाना आघात ती सहन करू शकली नाही. तिने आपला पुत्र माझ्या हाती सोपवला व आपले डोळे काढमये मिटून घेतले. युवराजाला आत्ताच बोट्या वेळापूवीं सल्लुकिनी आपल्या-

नाही. मोठ्या अबाबदारीने अन् सावधगिरीने त्याला आपण वाढवू या." मुनि म्हणाला.

"या वावतीत तुमची प्रत्येक आज्ञा कसेपोते पाळू आम्ही!" बोवाही शिष्यांनी गुरूला आश्वासन दिले.

"आता आपल्याला महाराणीच्या या परीक्षेवर बारीबारीत विचार करायला हवा. महाराज कुठे आहेत अन् त्यांचं काय झालं आहे याबद्दल आपल्याला काहीच ठाऊक नाही. शत्रूची शक्ति व सामर्थ्य यांचीही आपल्याला काही कल्पना नाही. पण काहीही असो, महाराणीच्या मृत्युची खबर कुठे ठेवणंच श्रेयस्कर?" मुनि म्हणाला.

"पण मृत्युबद्दल कळलं तरी आता शत्रू काय करू शकेल? महाराणी तर आता जिवंत नाहीत न?" शेखरने विचारले.

"तुमचं म्हणणं खरं आहे कि शत्रू आता राणीक काही वाकडं करू शकणार नाही. पण तिचा मृत्यु या आपात त्राणा आहे, असं जेव्हा शत्रूला कळेल तेव्हा ते युवराजाचा शोध करायला इथेच येतील न? युवराजाला शोका पोचू शकतो ना त्यामुळे?" मुनीने बरोबर तर्क केला.

"तुमचं म्हणणं बरोबर आहे पुरुदेव! पण आता सांगा, महाराणीच्या बारीबारीत आता अग्नि द्यायचा की ते पुरायचं?" शिष्यांनी विचारले.

बरोबर घेऊन गेली." मुनीने त्यांना सांगितले.

एक निव्वार सोडत दुःखाने शेखर म्हणाला-"मी महाराणींना त्यांच्या विवाह-प्रसंगी प्रथमच पाहिले होते. आता तीन-चार वर्षांच्या काळातूनही त्यांच्या चेहऱ्यात याकिंचितही फरक नाही पडलेला दिसत!"

"सर्वे प्रजा तर म्हणत होती की महाराजांप्रमाणेच महाराणीही प्रजेवर पुत्रवत् प्रेम करीत असत! अशा पुण्यशील जीवांची काय ही दुर्दशा!" गोविन्दनेही शोक प्रदर्शित केला.

"महाराणीने आपल्यावर जो निव्वार दाखवला आहे, तो आपण व्यर्थ होऊ द्यायचा

"ते काम राणीच्या इच्छेप्रमाणे करायला हवे, अन् त्यासाठी तिची इच्छा जाणून घ्यायला हवी." असे म्हणून मुकाट्याने जाऊन मुनीने शिष्यांवर स्नान केले आणि राणीच्या देहाजवळ येऊन तो ध्यानस्थ होऊन बसला. थोड्या वेळाने डोळे उघडून तो म्हणाला-"महाराणीच्या आत्म्याची इच्छा आहे की पुरण्यापूर्वी त्यावर युवराजाच्या हातून एकादे फूल ठेवले जावे. तुम्ही दोघांही यांच्या रक्षणासाठी इथेच रावा." मुनीने शिष्यांना आज्ञा दिली.

"गुरूजी, पण कोणी लाकूडतोड्या इकडे आला तर हे गुपीत बाहेर फुटायची शक्यता आहे ना?" शिष्यांनी शंका प्रदर्शित केली.

"होय. तुमचं म्हणणंही बरोबरच आहे. लाकूडतोडे किती चांगले असले तरी आपण सावधगिरी बाळगणं केव्हाही चांगलेच!" असे म्हणून मुनीने डोळे मिटून कसलासा मन्त्र जपला. दुसऱ्याच क्षणी दूरवर वाघांच्या डरकाळचा ऐकू आल्या. थोड्या

वेळात ते आवाज जवळ आले आणि एकाएकी एक बकाळबिकाळ वाघ, एक मावी अन् त्यांचे तीन बच्चे तेथे उपस्थित झाले. मोठ्या वाघांनी मुनिच्या पायावर आपले डोके ठेवले. तीनही बच्चे उड्या मारत मुनीजवळ आले. दोघांना मुनीने आपल्या हातात उचलून घेतले अन् तिसरा उडी मारून त्याच्या खांद्यावर चढून बसला.

मुनीने वाघांना सांगितले-"सूर्यास्त होईपर्यंत कोणी इकडे फिरकता कामा नये. इथे हे जे शव आहे, ते कोणाच्या नजरेला पडायला नको आहे. कळलं?"

स्वीकारसूचक हळूच डरकाळत वाघांनी आपल्या माना हलवल्या.

नन्तर आपल्या शिष्याकडे वळत मुनि म्हणाला-"आता आपण एक चांगलीचो जागा पाहून खडा तयार करू या, मधल्या वेळात राणीच्या देहावर फूल वहाण्यासाठी युवराजालाही इथे आणले पाहिजे."

(क्रमशः)

प्राचीन काळी रचिमात मार्का नावाचा एक श्रीमंत रहात असे. तो एक नंबरचा कंजूस माणूस होता. एके दिवशी मार्का शहरातल्या एका रस्त्याने जात असताना एका वृद्ध भिकाऱ्याने त्याला विचारले- "महाराज, पैसे द्या ज गरीबाला!"

भिकाऱ्याची नागणी मार्काचे ऐकली न ऐकलीही केली अन् तो पुढे निघाला. पण त्याच्यामागून जाणाऱ्या एका गरीब शेतकऱ्याने मात्र आपल्या शिशातून दहा पैशांचे एक नाणे काढून भिकाऱ्याच्या हातावर ठेवले; अन् ही गोष्ट मार्काचे पाहिली.

मार्काला स्वतःचीच लाज वाटली आणि तो धाडिला. त्या शेतकऱ्याकडे वळून तो म्हणाला- "बघ बाबा, माझ्याजवळ पैसे सुट्टे नाहीयेत. तुझ्याजवळ आपली एक नाणं असेल तर मला उसने दे, मी ते

भिकाऱ्याला देईन. मी कोण आहे ओळखतोस ना तू?"

भिकाऱ्या शेतकऱ्याने आपली एक नाणे शिशातून काढून मार्काच्या हाती दिले अन् विचारले- "सांगा बर, आपण कशी घाल मला पैसे? केव्हा येऊ मी आपणाकडे?"

"उद्या ये." मार्का उत्तरला.

दुसऱ्या दिवशी शेतकरी मार्काच्या घरी बसत म्हणून हजर झाला. त्याला पाहताच मार्का म्हणाला- "अरे, एवढ्याएवढा एका नाण्यासाठी आलास इश्वर? पण मजजवळ तर सुट्टे नाहीत. उद्या ये न!"

दुसऱ्या दिवशी पुन्हा शेतकरी मार्काकडे आला. मार्का म्हणाला- "विचारा, आलास खरा आज तू; तू दोन आठवड्यांनी ये माझ्याकडे."

शेतकरीही पक्का विवड निघाला! दोन आठवड्यांनी तो पुन्हा हजर आला.

दुसऱ्याच त्याला येताना पाहून मार्का आपल्या बायकोला म्हणाला- "अग, ऐक जरा. मी इथे एका चटईवर झोपतो. तू माझ्या अंगावर एक बसत क्षाक अन् डोवयाची एक दिवा लावून ठेव घटपट! मला भेटायला तो शेतकरी येत आहे; त्याला सांग की आजच सकाळी मी मरून गेलो."

मार्काच्या बायकोने बरोबर त्याने सुचवल्याप्रमाणे केले. नंतर आपल्या पती-जवळ बसून ती हुंदके घेऊन रडू लागली. शेतकरी तिचे पोचताच गदगदून रडत ती त्याला म्हणाली- "बाईसाहेब, दुसऱ्याचदल बोलता बोलताच झोपा मृत्यु झाला हो!"

"अरेरे! माझं कर्ज चुकवण्यापूर्वी हा वुष्ट मरून गेला की! पण आता काय करायचं? याची सर्व उत्तरक्रिया मीच आणखी थोडा खर्च झाला असं समजून करीन. प्रेताला ओघोळ घालायला हवी अगोबर." असे म्हणून शेतकरी घराच्या मागील बाजूस गेला. तेथे हुंड्यात उकळत असलेले थोडे पाणी आवलीव काढून तो घेऊन आला अन् ते पाणी त्याने मार्काच्या अंगावर ओतले! अंग भाजल्यामुळे दुःखाने मार्काचे पाय हलले.

"असे पाय झाडून काय होणार? तरी माझ नाणं देतोस की नाही बोल!" शेत-

कऱ्याने रागाने विचारले. पण त्याला या प्रश्नाचे काहीही उत्तर मिळाले नाही.

"आता प्रंत ठेवायला खोक मागवून घ्या बर! त्यात घाला ठेवून पेटी मंदिरापर्यंत नेऊन त्यावर अभिषेक करून घेईन मी! अन् मग स्मृतांनात नेऊन पुन्हा टाकीन." शेतकरी म्हणाला. मार्काच्या बायकोने घुकाट्याने पेटी घागवून घेतली. शेतकऱ्याने मार्काला पेटीत ठेवले व तो ती पेटी मंदिरात घेऊन गेला. संध्याकाळपर्यंत त्याने पेटीवर अभिषेक केला. नंतर तो तिथेच थांबला.

मध्यरात्रीच्या वेळी चार खोर मंदिरात आले. त्यांची वाहून लागून शेतकरी देवळा-

तल्या मूर्तीमागे वळून राहिला. जोरांनी कुठूनसे खूपसे धन आणि दागिने चोरून आणले होते. अन् त्याची चाटणी करायला ते तेथे आले होते.

पैसे व दागिने वाटून आल्यावर त्यांच्या-जवळ सोन्याची मूठ बसवलेली एक सुरी शिल्लक राहिली. ती कुशाला मिळावी याचा निर्णय काही त्यांना करता येईना, अन् त्यासाठी ते आपसात भांडू लागले.

“तुम्ही लोक सुरीसाठी भांडण का बसला आहात? मी सांगतो—तुमच्यांपैकी जो कोणी पेटीतल्या प्रेताची मान कापेल, त्यालाच ती सुरी मिळेल.” मूर्तीमागे लपलेला शेतकरी म्हणाला.

ते ऐकून मार्का एकदम घाबरून, उठून उभा राहिला. आणि जोराने किचाळला—
“बाबरे! माझी मान कापणार?”

ते दृश्य पाहताच भयाने जोरांची गाळण उडाली आणि पैसे व दागिने तेथेच टाकून आपला जीव वाचवण्यासाठी ते तेथून मागे वळूनही न पाहता पळून गेले!

माता घोर धरून शेतकरी त्या मूर्तीच्या मागून बाहेर आला.

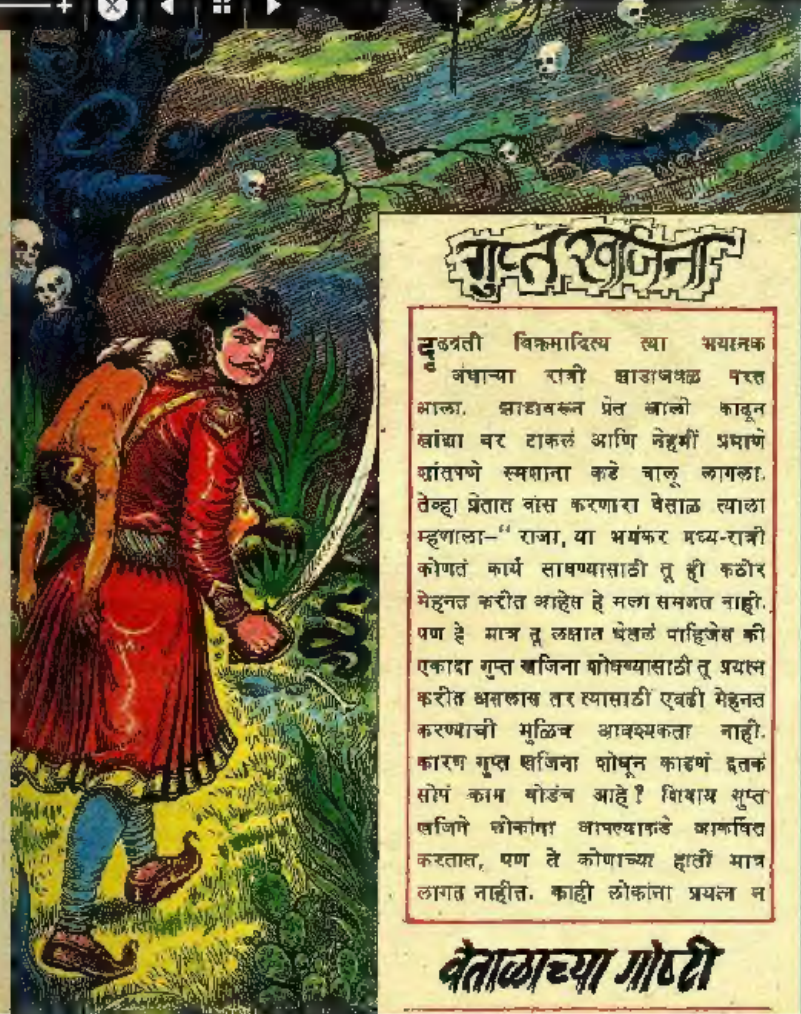
“पहा बाबा! काय झालं ते झालं! तुम्हा-माझ्या हे भांडण कशाक? आपलं तर नशीबच उचललं बघ, म्हणूनच इतकी सारी संपत्ति आपल्या हाती आली! सगळ्यांची दृष्टि चुकवून जेव्हा आपण हे सर्व आपसात सारसं वाटून घेऊ या. ये इकडे.” मार्का शेतकऱ्याला म्हणाला. शेतकऱ्याने त्याचे म्हणणे मान्य केले. नन्तर दोघांनी ते धन आपसात सारसं वाटून घेतले.

“बल. आता आपण इथून निघून जाऊ या.” मार्का म्हणाला.

“पण माझ्या नाण्यांचा काय?” शेत-कऱ्याने पुन्हा विचारले.

“तू पाहतोच आहेस ना! माझ्याजवळ आता पैसे सुट्टे कुठे आहेत? उद्या नक्की ये हे माझ्याकडे!” मार्का उत्तरला.

यानंतरही कित्येक दिवस उलटले, पण शेतकऱ्याला त्याचे गाने काही शेतवर्षात परत मिळालेच नाही!

गुप्त खजिना

दुर्जयती विक्रमादित्य त्या भयानक बंधाच्या रात्री झाडाजवळ परत आला. झाडाजवळ प्रेत आली कावून खांद्या वर टाकले आणि नेहमी प्रमाणे शांतपणे स्मशाना कडे चालू लागला. तेव्हा प्रेतात वांस करणारा वेसाळ त्याला म्हणाला—“राजा, या भयंकर मध्य-रात्री कोणतं कार्य सावण्यासाठी तू ही कठोर मेहनत करीत आहेस हे मला समजत नाही. पण हे मात्र तू लक्षात घेतलं पाहिजेस की एकादा गुप्त खजिना शोधण्यासाठी तू प्रयत्न करीत असलास तर त्यासाठी एवढी मेहनत करण्याची मुळीच आवश्यकता नाही. कारण गुप्त खजिना शोधून काढणं इतकं सोपं काम बोंडंन आहे? शिवाय गुप्त खजिने कोकाना वापरल्याकडे आकर्षित करतात, पण ते कोणाच्या हातीं मात्र लागत नाहीत. काही लोकांना प्रयत्न न

वेताळाच्या गोष्टी

करतान सहज ते मिळून जातात. याच उदाहरण म्हणून मी तुला श्रीकट राजाची गोष्ट सांगते. ती ऐकून तुला पोटा हरम-परिहार ही होईल, ऐक.

वेताळ गोष्ट सांगू लागला—

कनकपुरी, भान्यपुरी आणि सप्तभूमि या तीन राज्यांना सावून एक विचारक जंगल होते. या जंगलात अनेक वर्षे दरोडेखोरांचे दोल गट बसून बसून होते. दरोडेखोर किन्ही राज्यांतील गावात घुसून लुटालुट करीत वि जंगलात पळून जात. काही वर्षांनंतर हळू हळू त्यांचा हा त्रास कमी होत गेला. दोन्ही गटांचे पुढारी येले आणि नव अनुयायी बरोडे भाळण्याचा

जयजय सोडून दिला. ते सामान्य नागरिकांचे जीवन जगू लागले.

कनकपुरी राज्याचा राजा श्रीकर तरुण होता, तरी पण तो अत्यंत व्यावृत्तिक शासन करी. त्याने लोक-कल्याणाच्या बरेच योजना राबविल्या. त्याला सामुहिका नवी बर बरण बांधायचं होतं, पण तिजोरीत मात्र पैसा नव्हता. आपल्या व शेजारच्या राज्यांतील जमिनीचा सहभाग ही आवश्यक होता.

राजा याबाबत गंभीरपणे विचार करीत होता, इतक्यात त्याला एक बातमी मिळाली—भान्यपुरीचा राजा शिकारीसाठी जंगलात गेला आणि सर्वदखामुळे तेथेच त्याचा मृत्यू झाला. बाचा परिणाम असा शाळा की संस्थात रूप मर्यादकता माजली.

तुमारे एक माठवड्यानंतर अगदी एक बातमी आली—सप्तभूमि राज्याचा राजा शिकारीसाठी जंगलात गेला असता बाचाने त्याच्यावर हल्ला केला आणि त्याला ठार केले.

मग्याने राजाला ही बातमी देऊन म्हटलं—“महाराज, आता ही दोन्ही राज्ये जिंकून आपल्याला पैसा मिळू शकेल व घराब बांधता येईल.”

याच वेळी मुलू खजिना कोठे आहे हे सांगणारा एक ज्योतिषी राजधानीत आला.

राजाने या ज्योतिष्याची सल्ला-मसलत केली. जंगलातील प्रत्यवर्ती एका जागी छुप सोने व दामिर्न एकत्र ठेवले असल्याचे ज्योतिषाने सांगितले, पण हे ही सांगितलं की हा खजिना प्राप्त करण्यास मोठी जोशीम ही आहे.

राजा व्योकरण्या हे लक्षात आले की असल्या गुप्त निधीवर मानवातीत शक्तीचा पहाटा असतो आणि म्हणून त्यावर अधिकार प्राप्त करणे आपल्या शक्तीच्या बाहेरचे आहे. असा काही विचार करीत श्रीकर एकदाच थोड्यावर स्थार झाला आणि जंगलातील निविष्ट स्थानी पोचला. तेथे त्याला एक ओपडी विसली. राजाने वाळ डोकावून पाहिले, तेथे एक मुनि ध्यानमग्न बसला होता. मुनीने डोळे उघडले आणि विचारलं—“पुत्र, तू कोण जाहेस? आणि कदासाठी इथे आला आहेस?”

राजाने नम्रतापूर्वक उत्तर दिले—“महात्मन्, मी कनकपुरीचा राजा श्रीकर, या ओपडीत गुप्त खजिना असल्याचं मला समजलं आणि म्हणून मी इथे आलो आहे.”

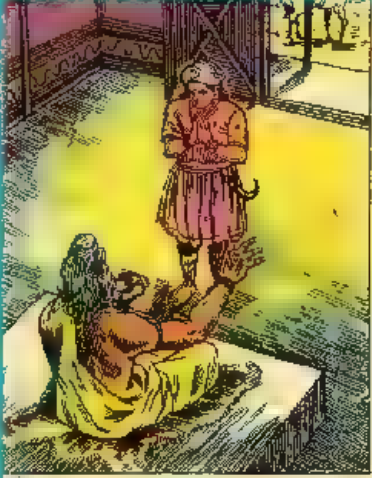
“तू, तू म्हणतोस ते खरं आहे. काही वर्षांपूर्वी डाकूनी हा खजिना आमचे गुप्त महाभुनींच्या ताब्यात विला.” मुनीने माहिती दिली.

राजाने विचारलं—“तर मग सध्या त्या खजिन्याचे संरक्षण आपण करीत आहात?”

“नाही, मी त्याचा संरक्षक नाही. एक साप वि एक वाव हे त्या खजिन्याचे पहारकरी आहेत.” मुनीने उत्तर दिले.

आता श्रीकरला आठवलं की भान्यपुरीचा राजा जंगलात सर्प-वंशाने घरण पावला नि सप्तभुमीच्या राजाला बाचाने ठार केले. राजाने मुनीला ती सर्व हकीगत सांगितली.

“होय, तू सांगत आहेस ते सर्व खर आहे.” भान्यपुरीच्या राजाला कनकपुरी बर

आक्रमण करण्यासाठी सैन्य जमवायचं होतं. त्यासाठी धन शिळविण्याच्या झळते ती इथं आला होता. त्याला साप ज्ञावला आणि तो मरण पावला. त्याच्या राज्यात नाबळेच्या अराजकतेचा कायदा घेऊन धान्यपुरी वर आक्रमण करण्याची क्षत्त-भूमीच्या राजाची इच्छा होती आताही सेना-संगठन करण्यासाठी आवश्यक धन पाहिजे म्हणून सप्तभूमीच्या राजा इथं आला बाधान त्याला ठार मारलं. तथापि तुझ्या मनात कसलंही भय नसेल तर तो साप नि बाध तुला काही अपाय करणार नाहीत!" मुनीने श्रीकरला समजावून सांगितलं.

"महात्मन्, सद्या कदाची ही भीति वाटत नाही." असं म्हणून श्रीकरने मुनीला नमस्कार केला आणि ती खजिनावाच्या तोपखोळीकडे वळला.

राजाने आठ प्रवेक्ष करणाच सापाने फूटकार केला. राजा ओठा वेळ निर्भयपणे खधा राहिला आणि मागे वळून राखणी कडे परत आला

दुसऱ्या दिवशी श्रीकरने धान्यपुरी व सप्तभूमीच्या राजपरिवाराकडे आपले वृत्त पाठविले आणि त्यांच्या दुःखात आपण सहभागी असल्याचे कळविले. या संकट-काळी काही मदत पाहिजे असेल तर ती ही अन्नदाने देण्याचे वात्सल्य विले. दोन्ही राज्यांच्या राण्या व मंत्री हे श्रीकरच्या औदार्यावर खुश झाले. त्यांनी आपली कुलव्रता व्यक्त केली आपापल्या राज्याच्या सुवराज्याच्या राज्याभिषेकाच्या केळी अगत्यपूर्वक येण्याचे आग्रहण ही विले.

नंतर एक आठवड्याने श्रीकर पुन्हा जंगलात गेला, मुनीला नमस्कार करून नम्रपणे निवेदन केले—"महात्मन् मी आज गुप्त खजिना आपल्या ताब्यात घेण्यासाठी निघालो आहे. आपण कृपा करून मला आशीर्वाद द्या"

मुनीने प्रसन्न अतःकरणाने आशीर्वाद दिला. नंतर श्रीकरने निर्भयपणे खजिना

असलेल्या शोपटीत प्रवेक्ष केला. प्रथम साप फुटकारला, नंतर वाघाने ही गर्जना केली. पण दोघानी ही राजाका काही इजा केली नाही. ते प्रभाव राजा जवळ आले

धान्याच्या राखीप्रमाणे दागिन्यांच्या राखीतोल एक दागिना हाती घेऊन ती बाहेर आला जि आपल्या खिवासांना काही सूचना देऊन राजधानीत परत आला. विपायांनी सर्व खजिना राजधानीत आणला. त्या दिवसा पासून ती साप आणि वाघ पुन्हा कधी तेथे दिसले नाहीत.

नंतर राजाने मुनीच्या अनुमतीन त्याच्या गुरूच्या सभाषी वर एक हुमदार मंदिर बांधलं धन सत्ते करून राजाने छानुद्रिका नदी वर करण बांधण्याचे काम पूर्ण केले.

त्यामुळे दर वर्षी नदीला येणाऱ्या पुराचं संकट नाहीत झालं. आणि कनकपुरी राज्याची संवत्सरा वाढू लागली

वेताळाने राजाच्या ही गोष्ट ऐकवली आणि दिचारलं—"राजा, धान्यपुरीच्या राजाच्या वाघाच्या संधीने सप्तभूमीच्या राजाचा का बरे झोडले? साधाच्या तज्ज्ञांतून वाचकल्या राजाला बाधाने का मारून टाकले? साप आणि वाघाने कनक-पुरीच्या राजाला मात्र काही इजा केली नाही, त्याच भाव वेळवत्तर होत म्हणून

का? प्रथम गुप्त खजिन्याच्या जवळ श्रीकरला भीति वाटली, नंतर-मात्र त्याने हे वाटसंकेसे केले? या भाव्या भाकांचे समाराधन नाहीत असून ही वृत्त वर केले नाहीत तर तुझ्या सत्सकाचे तुकडं तुकडं होतलं."

शेवत विक्रमादित्यान उत्तर दिलं—"हा गुप्त खजिना मोठा महिमाशाली आहे, हे विसरून जाणायचं नाही. कारण डावूंनी झुटकेल आपलं सारं धन यहामुनीला तोपवलं होत डावूंचं हृदयपरिवर्तन झालेलं स्पष्ट दिसतयं! आशियाय महामुनीने जसा संकल्प केलेला दिसतो आहे की या खजिन्याचा उपयोग जनतेच्या कल्याणासाठीच व्हावा. आणखी एक गोष्ट व्यानात

चेतली पाहिजे--कनकपुरीचा राजा श्रीकर न्यायपूर्ण राज्यशासन चालवीत होता, तरी ही ईर्ष्या आणि स्वार्थ भावनेने प्रेरित झोळन धान्यपुरीच्या राजाने त्याच्यावर आक्रमण करायचा विचार केला. सप्त-मूमीचा राजा इतका बुष्ट नाही, तरी पण धान्यपुरीच्या राजाच्या मृत्यूची बातमी मिळाल्यावर आपल्या स्वायत्तासाठी या संघीचा उपयोग करण्याचा त्याने प्रयत्न केला वक्रर. म्हणूनच आपले बरी सोडल तरी बाघाने त्याला मारून टाकलं !

आता राहिली श्रीकरची गोष्ट आपल्या प्रजेच्या कल्याणासाठी त्याची सामुद्रिका नदी वर वरण बांधण्याची इच्छा होती ही त्याची इच्छा जंगलीच बलवत्तर होती. पण शेजारच्या दोन राज्यांच्या राजांच्या मृत्यु नंतर, मज्जाच्या प्रोत्साहनामुळे ती आपल्या राज्यात विलीन करण्याची इच्छा त्याच्या मनात उत्पन्न झाली. पण तो स्वतः, धार्मिक प्रवृत्तीचा असल्याने त्याला सतत वाटत राहिलं की आपण काही तरी बूक तर

करीत नाही? म्हणून त्याने गुप्त क्षत्रियांच्या ठिकाणी जेव्हा प्रवेश केला तेव्हा साप फुटकारला बरोबर तो पांढरला आणि पुढे पाऊल टाकू शकला नाही त्याच क्षणी त्याने शेजारच्या राज्यांवर आक्रमण करण्याची कल्पना सोवून दिली. इतकेच नव्हे तर त्यांच्याची शेजारीच संबंध प्रस्थापित केले जाता त्याच्या मनात एकच एक संकल्प राहून गेला, आणि तो म्हणजे गुप्त क्षत्रियांचा उपयोग करून जन-कल्याणासाठी सामुद्रिका नदी वर वरण बांधण्याचे काम पूर्ण करायचे ! हा त्याचा विचार उदात्त असल्यामुळे पुन्हा त्याने जव्हा सोपडीत प्रवेश केला, तेव्हा त्याला कसले ही भय नव्हते. अशा रीतीने महामुनीला पाहिले होते ते सर्व बघून आले. म्हणून साप व बाघाने श्रीकरला खरा दुष्टा वास दिला नाही, उलट त्याला मदतच केली "

अशा प्रकारे राजाचे निवेदन संपल्यावर वेठाळ प्रेता सह अदृश्य झाला आणि पुन्हा माडा वर जाऊन बसला

बाघेचा पुरवठा-१४

ज्ञानाचा खजिना

तो कोण ?

झाडरावल्या जूप गरीं असल्याचा कोण वर विचारा, आपल्या कुलात विद्या येऊन एक तरवत रस्त्याने जाणाऱ्या लोकांचा वेहारा निरखून पहात होता.

असे विचित्रपणे जाणाऱ्या त्या विद्वान माणसाला शीस देतातले सर्व नागरिक ओळखत असत. पण आताचे त्याचे हे वागणे मात्र त्यांना आदीच विचित्र वाटत आणि काही लोकांनी त्याच्या जवळ जाऊन विचारले--"विद्वसा उबळचा असा हातात विद्या घेऊन आपण काय घोषत आहात ?"

"माणूस घोषत आहे." तत्त्ववेत्ता उत्तरला.

"काय म्हणालात ? माणूस घोषत आहात ? आपल्या आसपास तर माणसंय माणस आहेत की !" नागरिकांनी काश्चर्याने विचारले.

"तोंडात बेईत ते कोळ, स्वच्छतेने हुने तिकडे हिरव, दीन पावावर पाकळारे सर्व लोक काय 'माणूस' म्हणून ध्यायला पात्र असतात ?" त्याने बळा प्रश्न केला.

पुन्हाला माहीत आहे, हा तत्त्वज्ञ कोण ?

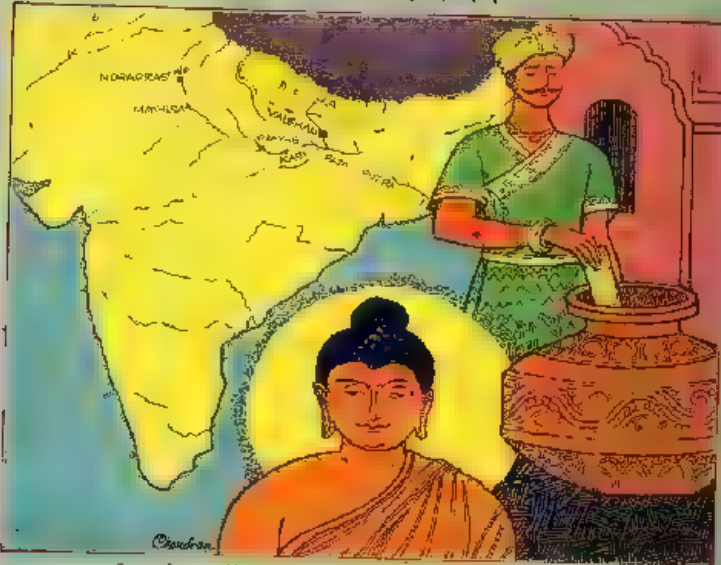
[पान १६ वहा]

पुन्हाला माहीत आहे ?

१. एकुरेस्ट विचार बघून आधारी राहिली महिला गिफ्टीहूड कोण ?
२. भारताच्या एकाद्या भागावर आपले कधी विजय मिळवत होता काय ?
३. "नायर्गोन" हा शब्द कसा तयार झाला ?
४. प्लूटो ग्रहाचा पत्नी कोणी व केव्हा वाचला ?
५. समुद्रात विलीन झालेल्या 'सास्ट वॅटर्सॉफ्ट' संस्कृतीचा उत्प्रेष सर्वात बगोदर कोणी केला ?
६. मैलाचा सांगणका, गकरीचे केस, जोड्याची प्रेयुट, गायीचे वरसक--असे सर्व विद्युत्त तयार झालेला आणि दुकान सारखा दुकानारा शशी कोणता ?

[पान १६ वहा]

लोकशाहीचे प्राचीन केन्द्र वैशालीनगर!

तुम्हाला असे वाटते का, कि लोकशाही राज्यपद्धति अगदी आधुनिक काळातच अस्तित्वात आली? लोकशाही अधिकार फक्त आपल्या काळातच आपणाका मिळाले असे वाटते तुम्हाला? खरे पाहता, लोकशाही ही आपल्याला नवी नाही. जवळजवळ दोन हजार वर्षांपूर्वी भारतातील काही प्रांतात लोकशाही अस्तित्वात

होती याचे उत्तम उदाहरण म्हणजे वैशालीनगर!

वैशाली ही लिच्छवी घराण्याची राजधानी असे. या नगराचे नागरिक मतदान करूनच आपल्या शासकाची निवडणूक करत असत. परन्तु मतदानाचा अधिकार सर्वांना मिळत नसे. समाजाने ज्यांना 'जबलवार नागरिक' म्हणून

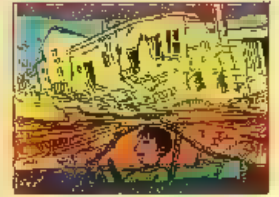
मान्यता दिली असेल, अशा लोकांपर्यंतच मतदानाचा हक्क सीमित असे.

इतिहास असे सांगतो की, इ.स.पू. सहाव्या शतकापासून इसवी सन चौथ्या शतकापर्यंत जवळजवळ हजार वर्षे लिच्छवी लोकांनी प्रजातंत्र व्यवस्थाच अवलंब केला होता.

वैशालीनगर हे अत्यंत विशाल व संपन्न होते. गंगा नदीच्या उत्तर किनाऱ्यावर, बिहार राज्यातील मुजफ्फरपुर जिल्ह्यातील जयसमाद या ठिकाणा जवळ वैशालीनगराच्या अवशेषांचा पत्ता लागलेला आहे. असे म्हटले जाते की, रथ वेळीचे वैशालीनगरचे राज्य, हे आजच्या मुजफ्फरपुर जिल्ह्याच्या अंनफळापेक्षा थोडे मोठेच होते. बौद्धा-जैनतार गौतम बुद्ध यांनीही या राज्यात फिरून आपल्या सिद्धान्तांचे प्रबोधन केले होते.

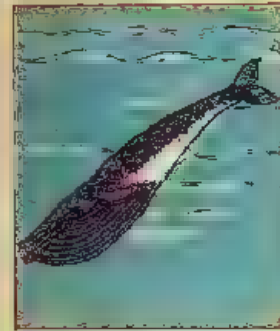
गुप्तयुग सुरू झाल्यानंतर वैशाली-नगराचे प्राचात्य व लिच्छवींचा प्रभाव कमी होऊ लागला होता.

चान्दीबाच्या बातम्या

भूकंपातून बाचलेला बक हेलम

भूकंपातून कोलिकोनिवाड इटालीचा भूकंपाच्या वेळी बक हेलम नावाचा एक माणूस एका कारच्या खाली बसकला. मगतर त्या कारवरून एक इमारत कोसळली. नव्वद शतमानात येव्हा किशोर हसबला बला, तेव्हा बक हेलम-मल्लेन सापडला! तबबबतोब बाहेर काढून त्याचा जीव बाचवला गेला. अशा अवस्थेत इतका वेळ जिवंत रहाणे, ही श्रेष्ठ आश्चर्याची घडनली आहे. तरी ही वेदना सहन करण्याच्या दलतीत ही घटना अपूर्व अशा मानवशक्तीची सातक आहे.

गळत होऊ लागलेला खूप मोठा प्राणी

झू कोल नावाचा देशमाता (व्हेल) हाच बाबब्या संपूर्ण जगातला सर्वात मोठा प्राणी हीच अतिशय काही वर्षेपेक्षा अशा जलचरांची संख्या पहा हजारपर्यंत होती. पण बाता ती केवळ दीर्घायुच राहिली आहे. इंटरनॅशनल व्हेलिंग कमिशनने त्याचे संवर्धन (संरक्ष) करून ही प्राणी धाहीर केली आहे. बाबब्याने अगदी असुनही देवमाशांची सिंकार केली जात असते. त्यांच्या विनाशाला प्रमुख कारणांपैकी एक 'जलपदचक्र' हेही आहे. मानवप्रधानने आपल्या दृष्टिकोनात आणि वैयक्तिक बाबतीत फरक न केला तर देवमासे नष्ट होण्याचा धोका असाच खालू राहण.

साहित्य सोनियाचिया खाणी

1. शास्त्रेय शिक्षणही पुणे न करू शकलेल्या, पण बहाम् लेखक म्हणून स्वातंत्र्यासाठी झुंजलेल्या तीन व्यक्तींची नावे सांगा.
2. संपूर्ण जगातील लहानात लहान पुस्तक कोणते?
3. आपले नाव सात प्रकारांनी छिद्रून दाखवणारा रचनाकार कोण?
4. नोबेल पुरस्कारे वितरण कोणकोणत्या नगरात केले जाते?
5. तुकताब, 'छप छो छ गतीने लिहिणारा' म्हणून प्रसिद्ध पाकळसा लेखक कोण?

उत्तरावली

तो कोण ?

व्यवसायिक.

तुम्हाला माहीत आहे ?

1. जपानची शिसेन जुको टबी.
2. होय बुकचा महामुद्रात बंदबान बेटे.
3. 'लुपोंक' वा 'पाद' आणि 'कंडम' वा 'मॉन' मिळून 'कादमॉन' सध्या बनला.
4. स्टॉक टॉवग, १९३० वर्षे.
5. न्कोटो.
6. 'पाद'.

साहित्य

1. पाकळ साकळ, जाकें ट्वेन, जॉन्सॉन मॉली.

2. जेव्हाट ह्मट्टे ह्मट्टे 'ह्मट्टे मॉन सावमेन्ड' या पुस्तकात त्याच्या गावसिद्धांत बघितला जातो.
3. विल्यम शेक्सपियर.
4. स्टॉकहोम, श्वेदी.
5. जॉन कॅथेरी मॉर्गनर (१८८०-१९७०) एकाच वेळी याचे सात कारणांचा साहित्य होय.

नेहरूंची गोष्ट-१२

तुम्हाला मुदलावर जागेवारी ११.१४ वर्षे एक दिवशी गुगरी १. नेहरू यांच्या बराचसा आयारात होतक्याची कोवळ होती. त्यावेळी बराचसा छपरवरील कौल थासो पडू लागला. त्यावेळी हळू हळू बुकेंप हळू होत होता.

तरी पण पं जवाहरलाल आपल्या पूर्वे नियोजित कार्यक्रमांनुसार आपल्या पत्नी सह बळकट्यात गेले जेव्हा मतवादी गुगरी व कार्यकर्ते यांचे वजन करण्यासाठी सरकारने जे वारेण जमलात जाणले होते त्याचे संक्षण करीत पंडित नेहरूंनी अनेक सभांतून भाषणे दिली.

बार दिवसांनी हे पाठव्यास वेळे. वेधील बुकपाचे तांडव त्यांनी आपल्या दोळ्यांनी पाहिले अनेक बरे जमीनदोस्त झालेही होती. ज्या बराच त्यांचे त्यागत होणार होते ते ही अर्थन व्यवस्था जालां होती. त्यावेळी राज त्यांनी त्या बराचसा आयारात भाषणाली.

नंतर नेहरू पति-पत्नी अंधाह्यावात
आले. एके दिवशी वं. नेहरू आणि
बाबू पुरुषोत्तमदास टंडन गप्पागोष्टी
करीत होते. त्याच वेळी पोलिस तेथे
पोचले. कलकत्त्यात पंडितजींनी श्री
भाषणे दिशेी को सरकारच्या दृष्टीने
आघेपार्ह आहूत म्हणून त्यांना कैद
करण्यात आले. अधिकार्याला पाहून
पंडितजी म्हणाले- 'मी केव्हांना
आपसी वादच पहात होतो.'

सध्यंतरी कमलाजी कार जागरी
पडल्या त्यांना भेटण्यासाठी वं. नेहरूंना
खोमदा तैवड्या पुस्तं सुकत करण्यात
आले. सरकारने अशी अट घातली की
ते नर खबरकारणापासून दूर राहणार
असतील तर त्यांची सुटका होऊ शकेल.
कमलाजींनी तब्याला विनती केली
की त्यांनी मूर्खिच असे काळ नये

पंडित नेहरूंना कलकत्त्यातील अली-
पुरच्या तुरुंगात ठांबण्यात आले. रात्र
सहा छुट सान्नी-स्त्रीच्या छोट्या
आवृत्त पंडितजी ह्यालचाल करीत,
तेव्हा त्यांना पिअम्याक्षीस वनावरांची
आठवण होई

आनंतर थोड्याच दिवसात कमलाजी-
च्या जीवधोपकारासाठी पंडितजींना
सुरोपला जाण्याची परवानगी देण्यात
आली. कमला नेहरू अमर्तत निवर्तल्या
पंडितजींना पत्नीच्या निधनाचे कार
दुःख झाले. त्या नित्य पंडितजींच्या
सहकारिणी बनून राहिल्या होत्या.
त्या बराबर असल्या म्हणजे पंडितजींना
माठा आधार वाटे

कासंक्राण्यांच्या अजहाराबद्दल असताच
वाटल्यामुळे वं. बांधीजींनी १९३४
मध्ये आपली असहयोगाची शक्तवळ
बांदवण्याचा आदेश दिला. तर्तमान-
पक्षात ही बातमी वाचून पंडितजी
कार निराश झाले

थोड्याच काळात पंडितजींच्या
सहयोगींचा पक्ष वेहति झाला तथा
त्या एका सत्तातनी कुद्बात जन्मल्या
असल्या तरी त्यांचे विचार अत्यंत
प्रबल होते पोलिसांनी त्यांच्यावर जो
लाठी-मार केला, त्याच्या परिणामा-
पासून त्या मुक्त होऊन शकल्या नाहीत.

एकमे दुसरे सहामुख लुफ झाले १९४० मध्ये जपानने पॅरिस बंदरावर बॉम्ब टाकले. यामुळे मुळात एक संक्षिप्त लढाया लागले. परिणाम असा झाला की जपान व अमेरिका यांना युद्धात सामील होणे मान्य पडले, जगात स्थिर अस्तित्वाचे धाकट्याच पडले.

सन १९४२ मध्ये म. गांधीजींनी 'भारत छोडो' चळवळ सुरू केली. ब्रिटिशांनी भारत सोडून गेले पाहिजे कोणती ही अट न घालता हिंदुस्तानला स्वातंत्र्य मिळावे पाहिजे. साधुनिक भारताच्या इतिहासात ही एक अभूतपूर्व घटना होती.

ही चळवळ सुरू होताना सरकारने आपली कार्यवाही सुरू केली. देशातील हजारो स्वातंत्र्य सेनिकांना कैद करून सुलगात ठेवण्यात आले. तेव्हाही ही चळवळ चालूच आले. सर्वत्र अहंतीवाचे मातादराने पसरले (पुढील अंकात संपादन)

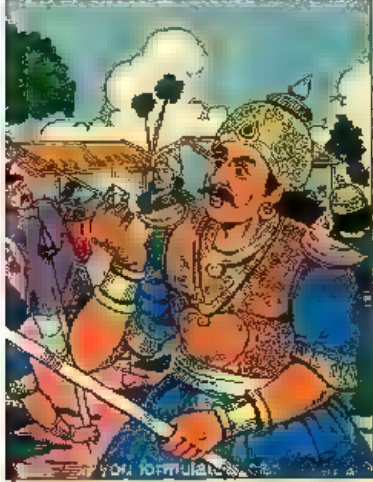

प्रामाणिकपणाचे कळ

प्राचीन काळी श्रीरंगपट्टनमचे मोतीबाळ नावाचा एक हिन्दूचा व्यापारी रहात असे. तो खूप धनवान होता; विशेषतः त्याचा समुद्री-व्यापार खूपच चांगला आले. एके दिवशी आन्ध्र प्रदेशातला रामगुप्त नावाचा एक श्रीमंत माणूस मोतीबाळकडे आला. त्याने मोतीबाळ जवळची सर्व बहुमूल्य रत्ने पाहिली. त्याला एक रत्न रामगुप्तचा कारण आवडले. त्याची किंमत मोतीबाळने 'चार हजार मुद्रा' इतकी सांगितली; परंतु रामगुप्तजवळ त्यावेळी फक्त तीन हजारच मुद्रा होत्या. ते रत्न तर त्याला हातून सोडावेसे वाटत नव्हते. तो मोतीबाळला म्हणाला—''महाराज, साध्याचवळ आसा फक्त तीनच हजार मुद्रा आहेत. आपण हे रत्न मला द्या. मी बरी पोचल्यावर राहिलेला हजार मुद्रा पाठवून देईन''

मोतीबाळने जोडकले की रामगुप्त चांगला कुडीन व प्रामाणिक माणूस आहे. तो म्हणाला—''ठीक आहे, असंज करू या. आपल्याकडे जी बाकी रहाते, ती मी माझ्या काते-वहीत लिहून ठेवीन आपल्या नावे!'' अत्यंत आनंदाने ते रत्न घेऊन रामगुप्त आपल्या घाबी परतला. पण चौक्याच दिवसात तो आचारी पडला जेव्हा त्याने अचकन धरले खूप उपाय झाले, पण काही उपयोग होईना. अहिंसापर तो विळण्यातच राहिला जेव्हा अखेर मरण पावला. मरण्यापूर्वी त्याने आपला पुत्र पचमानास घाला अवळ बोलावून त्याला आपण श्रीरंगपट्टनच्या मोतीबाळकडून रत्न कसे विकत घेतले ते सांगून ते कर्ज फेडण्याबद्दलची शपथही त्याच्याकडून घेवली. बराच प्रयत्न करून ही पचमाना बडिलाचे हे कर्ज काही फेडू शकला नाही.

रत्नी देवळे

शेवटी ते रत्न घेऊन पद्मनाभ श्रीरंग-पट्टणकडे निघाला. त्याला वाटत होते की तेथे रत्न विकल गेले तर उत्तमच होईल. पण तसे न झाल तर ते मोतीलालकडे परत देऊन कर्जाचा जो हिशोब तो कापून घेईल तो देऊन टाकून बाकीचे पैसे घेऊन परत यावे. पण पद्मनाभ जेव्हा श्रीरंगपट्टणला पोचला, तेव्हा शत्रु-राजाने त्या राज्याची नाकेबन्दी केली होती व त्याचे सैन्य सह्याद्रीवर बसून होते. नगरात सर्वत्र अन्दाधुन्दी चालू होती असा स्थितीत पद्मनाभ रत्न घेऊन तसाच परतला असता तर बरे झाले असते तो गिदगान भोवपणे घरी पोचला असता. त्याने कर्ज फेडायचा पक्का

निश्चयच केला होता. म्हणून सारे नगर धुडाळत तो मोतीलालचा पत्ता शोधू लागला पण असे करत असताना एकदा तो क्षत्रसैनिकांच्या हाती सापडला. त्याची विचान्या पद्मनाभाकडे खूप मारपीट केली व त्याचे रत्न काढून घेऊन हाकलून दिले त्याला!

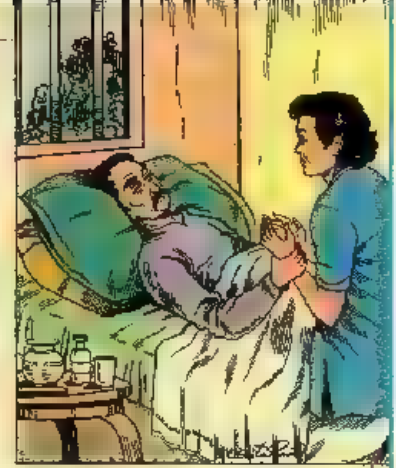
इकडे श्रीरंगपट्टणवर हल्ला झाला तेव्हा मोतीलालचा मुलगा घर सोडून म्हैसूरला पळून गेला आणि सधु सैनिकांनी मोतीलालची सर्व संपत्ती लुटून नेली. या विन्तेमुळे मोतीलाल आजारी पडला आणि त्या मानसिक रोगाने शेवटी त्याचा बळी घेतला. म्हैसूरला पोचल्यावर मोतीलालच्या मुलाने बडिलांचे माव सांगून एकदोन तिकडून काही कर्जे मिळवून काही दिवस काढले. पण शेवटी त्याला कर्जही मिळेलनासे झाले व शेवटी भुकेने तडफडून तो मृत्यु पावला!

मोतीलालच्या कुटुंबात आता त्याचा नातू गोविन्दगुप्तच काय तो उरला. तो अतिशय बुद्धिमान होता. त्याला आजोबांची संपत्ति तर मिळाली नाहीच, पण आपाचे करून ठेवलेली कर्जे मात्र त्याच्या डोक्यावर बसली. गोविन्दगुप्तने खूप मेहनत करून विद्या मिळवली. मोठमोठ्या शेत लोकांकडे कारकुनी करत करत तो वर्षाद्वि

स्वरूपात लहान-मोठे सरदेदी-विक्रीचे कामही करू लागला. अशा प्रकारे आपल्याच कमाईतून एक-एक करत सर्व कर्जे फेडून टाकली.

इकडे पद्मनाभही फार जगू बकला नाही. आपल्या पित्या समोर त्याने मोतीलालचे कर्जे फेडायची प्रतिज्ञा तर केली होती. पण कारण नसताना तो आपले रत्न तर घालवून बसलाच, पण आपली चूक बसताना खूप मारही खावा लागला! याने आभाताने त्यानेही अंधारण बरेले आणि पुन्हा ती बरा झालाच नाही! घरणापूर्वी त्याने आपला पुत्र चन्द्रशेखर याला बोलावून म्हटले—“वेढा, तुझे आजोबा श्रीरंगपट्टणच्या मोतीलालचे देणदार आहेत. एक हजार मुद्रा इतके कर्जे आहे ते! कर्जे फेडायच्या प्रयत्नात उलट मला नुकसान मान आलं. त्या कर्जाची रक्कम आता तीन हजारच्या आसपास तरी झाली असेल. तेव्हा तू खूप मेहनत करून घन काम आणि श्रीरंगपट्टणला जाऊन त्या कर्जाचा वार उतरवून टाक, अन् त्याच्या सातेवहोतली नोंद खोडून दे. हे काम तू केवळ नाहीस, तर माझ्या आकडाला शान्ति मिळणार नाही!”

चन्द्रशेखरने खूप काम करून घन कामावला मुलगात केली. लवकरच त्याने चार हजार मुद्रा जमवल्या आणि ती रक्कम घेऊन तो श्रीरंगपट्टणला पोचला. तेथे

त्याला कळलं की, मोतीलाल व त्याच्या पुत्राचेही मिशन झाले आहे आणि आता त्याचा वारस गोविन्दगुप्त आहे. चन्द्रशेखर गोविन्दगुप्तकडे गेला आणि आपली ओळख देऊन तो म्हणाला—“महाराज, आपण आपल्या आजोबांची खाते-वही मला दाखवता? एक हजार मुद्रांसमोरी हिशोब खात लिहिलेला बसेल.”

हे एकताच गोविन्दगुप्तला पडकीच बसली! त्याने आपल्या पित्याचे कर्जे पं अन् पं फेडले होते. नुकताच म्हणमुक्त होऊन तो जमनदाने वादक लागला होता. ‘आता काय आपल्या आजोबांचे कर्जेही आपल्या डोक्यावर बसणार?’

अद्या विचारान ती एकंदम चन्द्रशेखरला म्हणाला—“महाराज वडिलांची कर्जे फेडता-फेडता माझे कस पांढरे झाले जाता काम मी आजोबांची कर्जेही फेडावची? अत्याय नव्हे हा? ती बवाबदारी मी घेणार आता? त्याची मुदतही केव्हाच संपून गेलेली असेल न?”

चन्द्रशेखर स्मितहास्य करत बाघर म्हणाला—“खरे! मला तुमच्या आजोबांकडून व्यायचे काहीच माही खूप दिवसांपूर्वीपासून माझे आजोबा तुमच्या आजोबांचे एक हजार मुद्रा देणं लागतात. माझ्या आजोबांच्या केवळ बचनावर दिवसास ठेवून तुमच्या आजोबांनी ही उबारी ठेवली होती. ज्यांना आपली प्रतिकृता सभाळावची असेल त्यांना काळाचे फसले बघत? मी आपल्या आजोबांचं कर्ज सव्याज पंढर्यासाठी रक्कम घेऊन आलो आहे. कृपा करून तेवढी जाते-वही सोपून काढा न?”

चन्द्रशेखरचा प्रामाणिकपणा पाहून गोविन्दमुष्ट आपचर्चकित झाला. त्याने

सर्व जुनी माठीही उभेऊन पाहिली; आणि शेवटी एका वहीत त्याला राममुष्टच्या नावे लिहिलेला एक हजार मुद्रांचा हिशोब सापडला.

गोविन्दमुष्ट आता चन्द्रशेखरला म्हणाला—“मला तर बाजपर्वत या कर्जा-बद्दल काहीच माहीत नव्हतं. आपणच स्वतः याविषयी बोललात. हे कर्ज मी रोख स्वरूपात घेऊ इच्छित नाही. आपणासारखा प्रामाणिक आशुस सोपूनही कुठे सापडणार नाही. आपण ज्या चार हजार मुद्रा घेऊन आला आहात त्या मांडवलातून आपण दोघाही संयुक्त स्वरूपात काही व्यापार सुरू केला तर कसं होईल? तुमची काही आजकाडी असेल तर स्वच्छ सांगा.”

चन्द्रशेखरलाही गोविन्दमुष्टची ही कल्पना आवडली. नंतर दोघांनी मिळून उत्तर तसेच व्यापार करून खूप पन जोडले व मैत्रीपूर्ण व्यवहार ठेवून उर्वरित आयुष्य मुलाने व्यतीत केले.

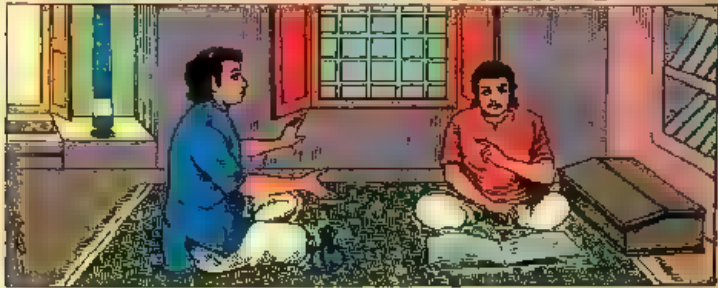

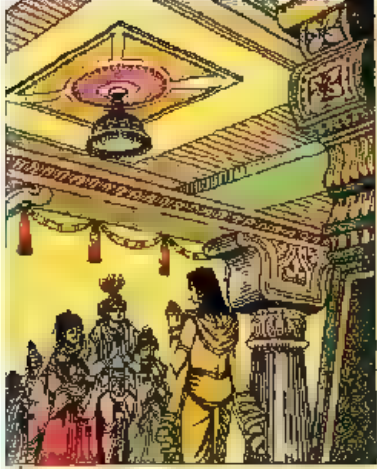
कृष्णवतार

एक दिवशी सकाळी श्रीकृष्ण सात्यकी आणि उद्धव यांना बरोबर घेऊन सभा-भवनाकडे जायला निघाले. इतक्यात त्यांना घटण्यासाठी एक माणूस आला. द्वारपाला बरोबर आठ येऊन त्याने नम्र निवेदन केले—“महात्मन्, भगवद् देवाचा राजा जरासभ याने बीस हजार राजांचा पराभव करून त्यांना तुघतात बांदले आहे आणि नाना प्रकारे त्यांचा छळ चालविला आहे. ते सर्व राजे आपणास शरण येऊ इच्छितात आणि सवांनी मिळून मला आपला प्रति-विधी म्हणून आपणाकडे पाठविले आहे. बाम्ही सर्व जण आपली प्रजा आहेत, म्हणून बामचे रक्षण करण्याची जबाबदारी आपली आहे.”

त्याच वेळी अज्ञानकपणे नारद तथं येऊन पोचले. श्रीकृष्णाने नारदाने सभा-योग्य स्वागत केलं नि कुशल-क्षेम विचारले नंतर नारद म्हणाले—“ज्येष्ठ पांडव युधिष्ठिर राज्य-संपादनाच्या इच्छेने राज-सूय यज्ञ करू इच्छितात. आपण या यज्ञाचे अव्यक्त व्हावे अशी त्यांची इच्छा आहे सर्व राजे आपल्या घेण्याची वाट पहात आहेत.”

एका बाजूला जरासभाने कैद ठेवले सर्व राजे आपले साह्य मागत आहेत. त्यांनी आपला दूत पाठविलेला आहे. आणि दुसऱ्या बाजूला युधिष्ठिराने आरंभिलेल्या राजसूय यज्ञाची अर्ध्यभता करण्याच आमंत्रण नारद सज्जन आणले आहेत.

“या दोन कामांपैकी कोणते कार्य आपण प्रथम करावे?” श्रीकृष्णांनी उद्बळास सल्ला विचारला.

जरासंधाचा सहार करण्यासाठी काही विशेष विनित्त शोषकाची आवश्यकता मला दिसत नाही कारण युधिष्ठिराचा राजसूय यज्ञ संपन्न करते वेळी अनेक राजांना पराभूत करावेच लागणार आहे त्या वेळी जरासंधाचे पारिपर्य करता येणे शक्य आहे म्हणून आता राजसूय यज्ञात आपण जरासंधासाठी जाणेच सर्वथा योग्य होईल.” उद्बळाने सल्ला दिला.

याच संदर्भात उद्बळाने आपली एक गोष्ट लक्षात आणून दिली. “सैन्याच्या

बळा वर जरासंधाचा पराभव करणे कदाचित् शक्य होणार नाही. शौर्य व पराक्रम या बाबतीत जरासंधाची बरोबरी करणारे फक्त भीमसेनच उद्ब-युद्धात त्याचा पाडाव करू शकतील, अन्य कोणत्याही प्रकारे जरासंधाचा पराभूत करणे कठीण.”

उद्बळाचे म्हणणे श्रीकृष्णाला पटले. त्यांनी बलरायाची ही परवानगी घेतली आणि सर्व स्त्री-बृद्धांसह इन्द्रप्रस्थाकडे जाण्याची तयारी करण्याचा वारूक वगैरे मंडळींना आदेश दिला. या नंतर रुक्मिणी, सत्यभामा वगैरे स्त्रिया पालखीत बसल्या आणि नतुरंग सेन सह श्रीकृष्ण बैशनपुर्वक निघाले. निवण्यापूर्वी वारवाळा राजा केल आणि बालस्या दूताला सांगितले— “तु जाऊन सर्व राजांना सांग की शिष्याचे कारण नाही. मी नक्की जरासंधाचा सहार करून तुम्हा सर्वांना त्याच्या ताबडीतून मुक्त करीन.” असे संजळाऊन सांगून दूताला ही रवाना केली.

श्रीकृष्णाच्या आज्ञेनुसार चाली समजताच युधिष्ठिर त्यांना सामोरा आला. आणि आनंदासह श्रीकृष्णांना आलिंगन दिले.

श्रीकृष्णांनी पांडवांचे श्रेय विचारले आणि नंतर पत्ताका, तोरणे व केळीचे तुंड यांनी सुशोभित केलेल्या रस्त्यावरून इन्द्र-

प्रस्थ नगरीत प्रवेश केला श्रीकृष्णचे वंदन करण्यासाठी नागरिक रस्त्याच्या दुतर्फा घरांच्या गाची वर उभे होते.

युधिष्ठिराच्या महालात श्रीकृष्णाने कुंती व अन्य सर्व नातेवाईक स्त्रियांची विचारपूस केली.

श्रीकृष्ण सर्व पांडवांना अतिशय प्रिय होते. श्रीकृष्ण आणि अर्जुन यांची मैत्री लोकोत्तर आहे अर्जुनाने जव्हा खांडव-वन जाळले, तेव्हा श्रीकृष्ण स्वतः त्याचे सारथी बनले होते श्रीकृष्णाने अर्जुनाला दिव्य रथ, घोडे आणि वधाय बाण दिले होते मवा-कडून मय-समा निर्माण करवली. म्हणून युधिष्ठिराने श्रीकृष्णांना अनेक दिवस सहकुटुंब आपल्या घरी ठेऊन घेतले, आणि शेवटी एके दिवशी भर सजेत आपला राजसूय यज्ञाचा वेत श्रीकृष्णांना सांगितला.

युधिष्ठिराचे अभिनन्दन करीत श्रीकृष्ण म्हणाले— “राजसूय यज्ञ करण्यात आपणास कसलोच अडचण नाही दिग्विजय करण्यासाठी दिव्यालासारखे चार माऊ आहेत. ते चारी दिशांची राज्ये आपणास जिंकून देतील.”

श्रीकृष्णाच्या या प्रोत्साहनाने युधिष्ठिराला अतिशय आनंद झाला. मग त्याने आपल्या चारी घाकटचा भावांना चार दिशांना राज्ये जिंकण्याच्या मोहिमे वर

पाठवले. सहदेव दक्षिणे कडे, नकुल पश्चिम दिशेला अर्जुन उत्तरे कडे नि भीमसेन पूर्वे दिशेला रवाना झाले. त्यांनी त्या त्या दिशांची राज्ये जिंकून राजसूय यज्ञ संपन्न करण्यासाठी अपाह बन आणून युधिष्ठिराच्या हाती दिले.

युद्धात सर्व राजांचा पराभव झाला, पण जरासंधाचा मात्र कोणी जिंकू शकला नाही. यामुळे युधिष्ठिराला चिंता वाटू लागली. हे जाणून श्रीकृष्णाने युधिष्ठिराला समजवऊन सांगितले— “आपण जरासंधाबाबत जरा सुद्धा काळजी करू नका. त्याला पराजित करण्याचा उपाय मला उद्बळाने यरून निवण्यापूर्वीच

सांगितलंल अहे. मी ते काम करून द्यामीन "

यानंतर श्रीकृष्ण, भीम आणि अर्जुन यांच्या सह जरासंधाची राजधानी गिरिवनपूर येथे पोचले. तेथे आ सिंघांनी बाह्यांगार वेश धारण केला जरासंध रोज शस्त्राणांची पूजा करीत असे जेव्हा तो आपल्या या कामात मग्न होता, तेव्हा हे तिघे जण तेथे गेले आणि म्हणाले— "आम्ही वुरुन आलले अतिथी आहोत. आम्ही आपणाकडे आी मागणी करू, ते वापस घालव !"

जरासंधाने त्या तिघांकडे बरा न्याहळून पाहिले, त्यांचे रूप आणि ध्वनि समज

परिचित असल्या कारण वाटले. त्यान वरक केला की हे निःसंशय ब्राह्मण-वेषधारी सन्निध असले पाहिजेत.

तरी पण त्याची वृत्ता पूर्ण करण्याचा निश्चय करून जरासंधाने त्यांना विचारले— "सांगा ना, काय मागणी आहे तुमची ?"

"आम्हीतुम्याशी द्वंद्व-युद्ध सुरू इच्छिता ! हा आहे भीमसेन नि हा आहे त्याचा छाटा बाल अर्जुन ! आणि मी तुम्हा सांगू श्रीकृष्ण " श्रीकृष्णाने उत्तर दिले.

हे सर्व ऐकून जरासंध कुत्सितपण हासून म्हणाला— "हं, असं आहे होय ? मग मी वृद्ध-युद्ध अवश्य करीन मग तुम्याशी ताहो मला पाहून मथुरेला पळून जाणारा आणि समुद्रात खपणारा म्हाड तू ! या अर्जुना बरोबर ही मी युद्ध करण्याच माही. तो माझ्यापुढे लहान आहे गौरव आणि पराक्रमात तो माझी बरोबरी कसा करू शकेल ? मला तुमबल आहे एकटा हा भीमसेनच ! त्याच्याशी मी जरूर वृद्ध-युद्ध करीन !"

अस म्हणून जरासंधाने एक भडी मांडी बस भीमसेनाच्या हाती दिली आणि स्वतःच्या हाती एक गदा घेऊन श्रीकृष्ण व अर्जुना सह ते दोघ राजधानीच्या बाहेर युद्ध भूमीवर पोचले. तेथे भीमसेन नि जरासंध यांनि वृद्ध-युद्ध सुरू झाले. एकमेक

एकमेकाने बहार वाचवीत, पण, संधि मिळाली तर एकमेकांना तडाखे देत दोघ ही मत्त हर्षाप्रमाणे लढू लागले. सोपटी दोघांच्या ही वरा मोहून पडल्या. मग त्यांनी युद्ध युद्ध सुरू केले "

जरासंधाचा जन्म दोन तुकड्यात झालेला होता. जरा नावाच्या एका पिशाचिनीने हे दोन तुकडे जोडले होते, म्हणून त्याच नाव जरासंध पडले हे श्रीकृष्णाला माहीत होते. त्याचा वध करण्यासाठी त्याला दोन तुकड्यात चिरण हाच एक उपाय आहे, हे सांगण्यासाठी श्रीकृष्णाने एक गवताची काडी हाती घेऊन ती उसी चिरली. भीमसेनाला हा संकेत समजला. मग काय ? भीमसेनाने जरासंधाला खाली पाडले. त्याच्या एका पायावर आपला पाय ठेवला आणि दुसरा पाय हातात घेऊन जरासंधाला उभा चिरला

हे युद्ध पाहण्यासाठी तेथे अनेक लोक जमा झाले जरासंधाची ही अवस्था पाहून ते हळहळले.

श्रीकृष्ण नि अर्जुन यांनी भीमसेनाला आलिंगन दिले आणि त्याचे अभिनन्दन केले.

जरासंधाच्या मृत्यु नंतर त्याचा मुलगा सहदेव याचा श्रीकृष्णाने मर्गस्था राजा म्हणून राज्याभिषेक केला. आणि जरा-

संधाने कैदेत ठेवलेल्या सर्व राजांना बंदीखाल्यातून मुक्त केले. श्रीकृष्णाच्या आज्ञेनुसार सहदेवाने सर्व राजांच्या स्वाम-भोजनादिची व्यवस्था केली आणि नंतर त्यांना उत्तम भेटी देऊन सत्कार केला व त्यांना आपापल्या देशी रवाना केले.

श्रीकृष्ण भीम व अर्जुन यांना बरोबर घेऊन इन्द्रप्रस्थाला परत आले आणि जरासंधाच्या कथाची वार्ता युधिष्ठिराला कळवली. आपली इच्छा पूर्ण झाल्यामुळे युधिष्ठिराला अत्यंत आनंद झाला आणि त्याने श्रीकृष्णाचे सतत आभार मानले.

जाता युधिष्ठिराने आपला राजसूय यज्ञ प्रारंभ केला. कृष्ण-द्रोणास, भरद्वाज,

वसिष्ठ, विश्वामित्र, गौतम इत्यादि अनेक ऋषि-मुनि या यज्ञाचे ऋत्विक् बनले.

युधिष्ठिराने यज्ञासाठी भीष्म, वृत्रराष्ट्र व त्याचे पुत्र, तसेच द्रोणाचार्य, विदुर इत्यादींना पण निमन्त्रण दिले या यज्ञासाठी अनेक राजे व चतुर्वर्गाचे लोक येऊन उपस्थित झाले.

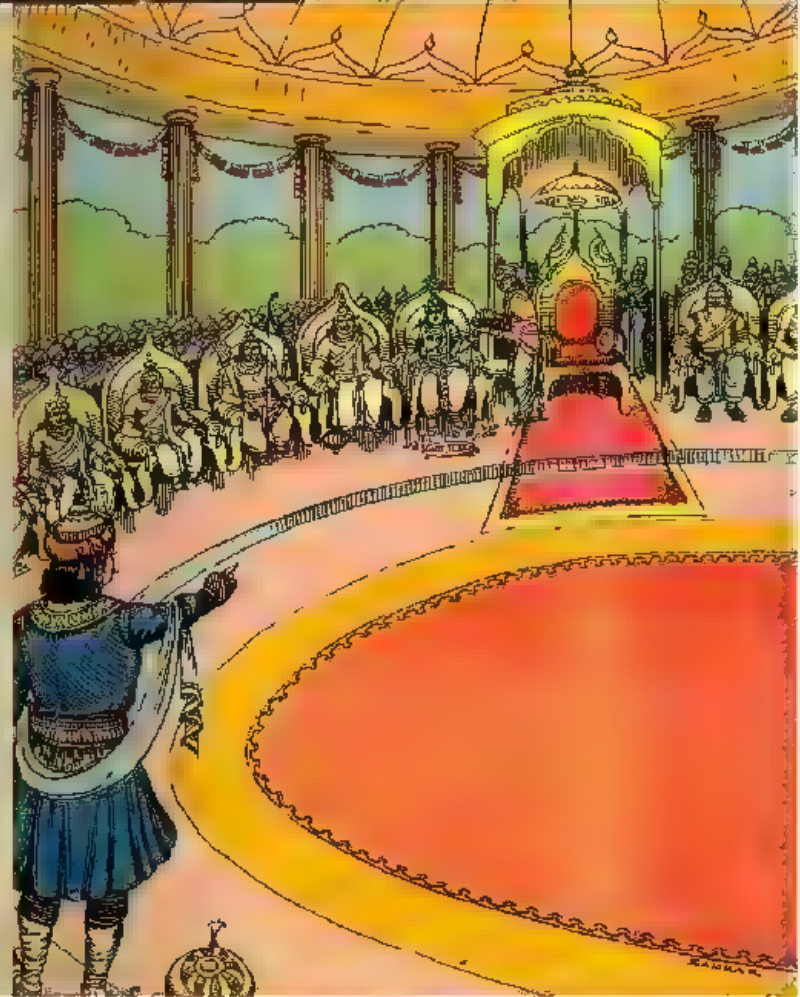
सौम्याच्या नांगराने भूमि वांगरून यज्ञ-वेदी तयार करण्यात आली आणि मग ऋत्विकांनी युधिष्ठिराचा यज्ञाची शिखा दिली. राजसूय यज्ञ मोठ्या थाटा-माटात साजरा झाला. शेवटी युधिष्ठिराने सर्व सदस्य व या यज्ञाचा शस्कार केला. त्या दिवशी युधिष्ठिराने सर्वांना उद्देशून

विचारले—“आपणा पैकी कोणाची भी सर्वप्रथम पूजा करावी हे मला सुचवाल?”

या प्रश्नाचे उत्तर कोणीही देऊ शकले नाही. कारण तेथे अनेक मोठमोठे लोक जमलेले होते. सर्वांना गप्प बसलेले पाहून सर्वांना उद्देशून सहदेव म्हणाला—“मात विचार करण्यासारखे विंशत्ये काय आहे? समवाय श्रीकृष्णच सर्वांहून अधिक पूजनीय! त्यांचीच सर्वप्रथम पूजा करणे सर्वथा योग्य! त्यांनी पूजा केली की सर्व भूतांची पूजा केल्यासारखीच होय?”

सहदेवाची ही सूचना सर्व सदस्यांना पसंत पडली मग युधिष्ठिराने ताबडतोब श्रीकृष्णाचे पद-प्रक्षालन केले नि त्यांना पीतांबर व अलंकार संपन्न भेट दिले. बाकी सर्व राजांनी श्रीकृष्णाला नमस्कार केला.

परंतु दमघोषाचा मुलगा शिशुपाल याला हे विलकुल आवडले नाही. तो उठून उभा राहिला आणि भरजून तक्रार करू लागला—“याला काळाचीच महिमा म्हणायचे नाही तर काय? हा सहदेव श्रीकृष्णाची पूजा करावी काय सूचवितो आणि तुम्ही सर्व जण ते मान्य करता हा काय विनोद आहे! इथे अनेक खच्च कोटीचे विद्वान आहेत, असे असता या नीच कुळातील भोपालाची प्रथम पूजा तुम्ही

चांधोषा

कधी करीत आहोत? येयातीने शाप शाप दिलेल्या बाबजाची पूजा करणे योग्य आहे का? १२

शिशुपालाच्या बोलण्याचा श्रीकृष्णावर काहीही परिणाम झाला नाही पण बाकीच्या सभासदां पैकी काहीनी कानावर हाथ ठेवले आणि ते उठून बाहेर निघून गेले. काही जण शिशुपाला बरोबर युद्ध करायला हो तयार झाले श्रीकृष्णाने त्या सर्वांना बांबांवेले आणि आपले सुदर्शन चक्र शिशुपालावर फेकून त्याचे डोळे उडविले सभास्थानी एकच गडबड उचलली. हा सर्व प्रकार पाहून शिशुपालाचे हृत्तक भयभीत होऊन पळून गेले.

अनंतर युधिष्ठिराने सर्वांना यथोचित दाने दिली. आणि अवभूत स्नान करून आपल्या यज्ञाची सांगता केली.

राजसूय यज्ञासाठी आलेले सर्व पाहुणे रमना झाल्यावर युधिष्ठिराच्या आज्ञेवरून खातर श्रीकृष्ण आणि काही दिवस इन्द्रप्रस्थ येथेच राहिले

मान काळात दुर्योधनाच्या मनात ईश्या सत्यन जाली कारण त्याने युधिष्ठिराचे वैभव आपल्या डोळ्यांनी पाहिले होते राजसूय यज्ञ फारच वाटात साजरा झाला होता मगाने युधिष्ठिरासाठी एक अद्भुत भवन निर्माण केले. या भवनात सर्व राजांनी पांढवां बद्दलचे आपले प्रेम व्यक्त केले. या भवनात श्रीकृष्णाच्या सर्व आय-कांनी वनेच्छ विहार केला. याच भवनात दुर्योधनाचा माघ पराभव झाला. कोठे बाकी आहे आणि कोठे नाही याबद्दल त्याला अज्य लाळा जिथ पाणी नव्हत तिथं दुर्योधनाने आपली वस्त्रे गुडघ्यापर्यंत वर उखळली आणि जिथ पाणी होते तिथ भाज तो तसाच आत शिरला आणि आपली वस्त्रे ओळी कडत घेतली. यावर द्रौपदी सह सर्व स्त्रिया परिहासपूर्वक गडगडून हसल्या युधिष्ठिराने त्यांना जसे न करण्याची सूचना दिली तर खरी, पण ती कोणोही मानली नाही. यामुळे अत्यंत अपमानित होऊन दुर्योधन हस्तिनापुरी परत आला.

व्यक्ती व व्यक्ती

अज्यन्ती राज्यातल्या अमरपुरी गावात शंभुमित्र नावाचा एक मुवक रहात असे. त्याचे वडील अमरनाथ हे एक सामान्य नागरिक होते. परंतु अनता त्याची रूप वाहवा करत असे. शंभुमित्राला वाटे की आपणही 'पित्याचा योग्य मुलगा' म्हणून कीर्ती मिळवावी. अमरनाथच्या वेळी अवन्तीवर राज्य करणारा राजा फार दुष्ट होता. अनतेकडून मिळालेला पैसा तो आपल वैभव व विकास यासाठी खर्च करी; आणि प्रजेच्या वडवणीचा मूळीच विचार करीत नसे

अशा स्थितीत अमरनाथने आपल्या गावातल्या लोकांची अपार सेवा केली. कोजी बाजारी असेल तर तो स्वतः रोम्याला आपल्या गाडीत घालून राजधानीच्या गावां जाऊन इलाज करवी; गावच्या मुलांना जमेल तितके फुकट नाही!

शिकवी; लोकांच्या मदतीने तो गावातले रस्ते दुस्त करी; अन् अशा अनेक प्रकारे केलेल्या सेवेमुळे अमरपुरीत त्याला खूप कीर्ती मिळाली.

अमरनाथच्या मृत्यूनंतर शंभुमित्राला वाटले की आता आपणही जनतेची सेवा करून यश मिळवावे. परंतु तोपर्यंत जवनेसीचा पुत्र विषयवर्मा राजा बनला होता. पण तो आपल्या पित्याप्रमाणे बिलाखी जीवन न जगला जनतेसाठी निरा- निराळ्या कल्याणकारी योजना अमलात आणू लागला. यामुळे आपोआपच अमर- पुरीतल्या लोकांचीही शिक्षण व औषध- योजना यांची सोय झाली आता शंभुमित्राला काळजी वाटू लागली की राजाच्या या सोयींमुळे आपल्याला जनतेची सेवा करून कीर्ती मिळवायला याच उरला नाही!

रवि भागवत

लोकसेवेसाठी काम करायला संधिच मिळत नाही!''

एक प्रवासी यावर लहून त्याला म्हणाला-''जरे वाचा, आपला राजा जनकल्याणासाठीच निरविराळाचा योजना राबवत आहे ना? तुझा वडील महान् हात, मामुळं तू जनतेची सेवा केलीस न केलीस तरी जनतेला तुझ्याबद्दल आदर वाटलंच पण आपल्या राजाची गोष्ट तशी नाही. तो आपल्या पित्याची भगकीर्ती घेवून काढायचा आटोकाट प्रयत्न करीत आहे.''

शंभुमित्र यावर काहीच बोलला नाही दुसऱ्या दिवशी सकाळी ते प्रवासी निघून गेले.

याच काळात एका दोन प्रवासी अमरपुरीत आले. त्यांना रहस्यासाठी आसपास कोठे धर्मशाळा बगैरे नव्हती. त्यामुळे ते विचारात पडले की-जाता काय करावे? ही बातमी कळल्या बरोबर शंभुमित्राने त्यांना गाठून सी राय त्यांना आपल्या घरी राहून आपला पाहुणचार स्वीकारावा अशी त्यांना निव्वरी केली पाहुण्यांनीही ती गोष्ट आनन्दाने मान्य केली.

बोसण्याच्या ओषात शंभुमित्राने हजरा-आना आपली व्यथा सांगितली-''नवीन राजा प्रजच्या कल्याणासाठी नवन्वीन योजना राबवीत असतो त्यामुळे मला

या चटनेनंतर बोट्या दिवसांनी शंभु-मित्राने एके दिवशी गरीबांना अन्नदान करण्याचा कार्यक्रम ठरवला. परन्तु त्याच दिवशी राजाही अन्नदान करणार असल्याचो दबडी राजधानीत पिटवली गेली

यानंतर आपल्या पित्याच्या नावाने गावात धर्मशाळा बांधायची योजना शंभु-मित्राने आपल्या मित्रांजवळ बोलून दाखवली. पण कीर्ति मिळवण्याची त्याची आकांक्षा माहीत व्यक्तीच्या त्याच्या मित्रांनी त्याला सुल्ला दिला की, ''बाबा रे, ही गोष्ट तुझ्या शक्तीच्या बाहेरची आहे; तेव्हा तू त्यात हात न घालावास हे बरे!''

पण त्याच्या सल्याची पर्वा न करता त्याच दिवशी त्याने धर्मशाळेच्या बांध-कामाला सुरुवात केली, पण दुसऱ्याच दिवशी राजधानीतून काही कार्यकर्ते अमर-पुरीत आले व अमरपुरीत राजा एक धर्मशाळा बांधणार असल्याची गोष्ट त्यांनी जाहीर केली

''माझ्या पित्याचं नाव शाश्वत करण्या-साठी ही इथ धर्मशाळा बांधणार होतो; पण राजाने तेवढं सुखही मला लाभू दिलं नाही'' असे म्हणून याचच्या प्रमुखांसमोर शंभुमित्राने आपली व्यथा प्रकट केली.

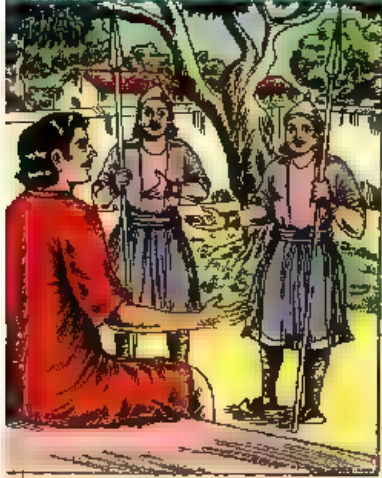
पुन्हा काही दिवसांनी त्यान आपली एक उपाय केला-अमरपुरीत एक खूप मोठे सन्यालय स्थापन करण्याची घोषणा

शंभुमित्राने केली पण यातही विघ्न उपस्थित झालेच! एक महिन्याच्या आतच राजाने अमरपुरीत प्रन्थालय सुरू केले आणि शंभुमित्राचा उद्देश असफल झाला. त्याच्या मित्रांनी अग त्याचे कसे तरी सान्त्वन केले

यानंतरही शंभुमित्राने एकाद-दुसरी कल्याणकारी योजना आखली, परंतु प्रत्येक वेळी राजामुळे त्याला बेत रहित करावा लागला

नन्तर सहा महिन्यांनंतर शंभुमित्र गप्प राहिला त्याने कोधत्याही कार्यक्रमासाठी बुळबुळ केली नाही. नंतर एक दिवशी त्याला राजधानीतून बोलावणे आले. शंभुमित्र राजधानीत जाऊन राजासमोर

हजर झाला त्यावेळी मन्त्री वसंतीही राजाच्या बाजूला उभा होता.

मन्त्री हलत हलत त्याला म्हणाला "शंभुमित्र, आश्चर्य वाटू देऊ नकोस, मला तुला एक खबर सुनवायची आहे. एक विवश प्रचामी म्हणून जे दोन लोक तुझ्या घरी आले होते, ते आणखी कोणी नसून आम्ही दोघ-राजा व मीच-होतो! त्यावेळी आपल्या बोलण्यातून आम्ही ओळखले की तुझ्या मनात कीर्ती मिळवायची तीच इच्छा आहे; पित्याचा योग्य पुत्र म्हणून घेण्याची लालसा आहे. पण यासाठी जनतेच्या अडचणी मूढांम बांधून काढत असण्याची किंवा जनता कोणत्या

कोणत्या अडचणीत असावी अन् आपण ती दूर करावला पावाव ही तुम्ही वृत्ति बरोबर नाही. तुला हा थडा शिकवावा म्हणूनच तुझ्या प्रत्येक योजनेत आम्ही पावलोपावली अडचणी आणल्या. आमच्या मते आपली कीर्ती म्हत्वाची नसून जनकल्याण हेच अधिक म्हत्वाचे आहे."

यावर शंभुमित्र मोठ्या विनयाने म्हणाला-"महाराज क्षमा असावी. पण आपण जेव्हा अप्रिय म्हणून माझ्याकडे राहिलात तेव्हाच मी आपणा दोघांना ओळखले होते. कारण कोणाचा पाहुणचार स्वीकारल्यावर आपण त्या व्यक्तीची टीका कधीच करत नाही; पण आपण महाराजांच्या दानशीलतेची स्तुति करून माझी मात्र टीका केली गेली, त्याच वेळी आपण दोघे-महाराज व मीच आहात हे माझ्या कानात आले, तसे नसते तर जे जे काम मी सुरू करीन, तेच राजाने सुरू केल्याचे समजल्यावर हा एक केवळ योगायोग आहे असे मानायला मी मूर्ख झोडाय आहे?"

यावर मन्त्री वसंतीही रागाने विचारले-"तर अग तू आमच्याशी चढाओढ करण्यासाठी दर वेळी नवनव्या योजना सुरू करायला प्रयत्न का केलास? राजाशी स्पर्धा करणे हा अविवेक नव्हे काय?"

शंभुमित्र विनयाने उत्तरला-"मी आपली पुन्हा क्षमा मागतो त्याच विषयी माझ्याही मनात आले होते, की आपण स्वतःच्या कीर्तपिशा जनकल्याण हेच म्हत्वाचे होय. या विचारानेच मी 'एक योजनायुक्त कार्यक्रम' आखला. मी मूढांम अशा योजनांची घोषणा करत गेलो, की ज्या पुण्या करण्याची माझी ताकद नव्हती! महाराजांनीच माझ्याशी स्पर्धा करून त्या योजना स्वतः, अंमलात आणल्या त्यांनी जर हे केले नसते, तर माझी तितकी ताकद नसल्याने कीही त्यातून अंग काढून घेतलंच असते! माझ्यासारख्या सामान्य माणसाला धर्मशास्त्रा बाधण किंवा पुस्तकालय सुरू करणे या गोष्टी आपल्या आज्ञावयाबाहेरच्या आहेत. आता अमरपुरीच्या जनतेला कसाही जरूर वाटली तर ते लोक माझाजवळ येऊन म्हणतात-"शंभुमित्र, तुम्ही कोणताही सक्ती केवळ की ते काम आपोआप पुरे होऊन जाते!"

हे उत्तर ऐकून राजा औघाने म्हणाला-"म्हणजे तू आमचे धर्म व जन यांचा उपयोग स्वतःचे असा वाढवण्यासाठी करतास तर!"

"असं नव्हे महाराज! मी लोकांच्या मनात फक्त तनडा विश्वास पैदा केला आहे. आपलं यश वाढवायचं असतं तर मी त्यांना म्हणू पाकळो असतो, की मीच राजा! सोबत ही काम करून घेतली आहेत! पण मी असं कधीच केले नाही."

शंभुमित्राने शांतपणे आपली आज्ञा मांडली. यावर राजा विजयवर्मा प्रसन्न होऊन म्हणाला-"शाबास शंभुमित्र! तू खरोखरच आपल्या पित्याचा योग्य पुत्र आहेस! तुझ्या पित्याने आपल्या सक्तीनुरूप जनतेला सभत केली, अन् तू आपल्या युक्तीने जनतेचे कल्याण साधलंस!"

यानंतर राजाने शंभुमित्राचा मोठ्या आदराने मान-सन्मान करून प्रजेचा एक सच्चा सेवक म्हणून नाव मिळवण्याची सची प्राप्त करून दिली.

ताम्र-यन्त्र

रत्नपारखी वीरभद्र घुरातले आपले काय संपन्न बरीच राख शास्त्रानर आपल्या गावाकडे निघाला. शहराची सीमा पार करीत असतानाच एका लांब दाढीवाल्याने थांबाव रक्ता अडवून विचारले—“महाराज, मी ताम्रभर इथे उभा राहून वाट पहात आहे, पण एकही आडवाची गाडी इकडून आली नाही. मला गाजीपुरला जायचे आहे. आपल्या गाडीत मला थोडी जागा देता?”

गाडीवानाने जरा ‘कां कू’ केले, पण तिकडे लक्ष न देता वीरभद्र म्हणाला—“आपल्याला तर गाजीपुरवरूनच जायचंय ना? मग येऊ दे की यांना गाडीत.”

तो प्रवासी वीरभद्र जवळच गाडीत बसत म्हणाला—“फार उपकार झाले आपले माझ्यावर!” थोडा वेळ मोन राहिल्यानंतर तो पुन्हा म्हणाला—“माझी

दाढी अन् मळके कपडे पाहून माझ्याबद्दल गैरसमज करून घेऊ नका. माझं नाव आहे रामेश. फार वेडचवी सोसून मी हिमालयात गेलो होतो. आत्ता तिकडून येऊनच गावाकडे निघालो आहे.”

“हिमालयातून?” वीरभद्रने संशयित नजरेने त्याच्या कडे पहात म्हणले.

यावर आपल्या खिशातून तांब्याचे एक यन्त्र काढून रामेशने विचारले—“सांगा बर, हे काय आहे?”

ते यन्त्र उलटमुलट करून पारखून पहात वीरभद्र म्हणाला—“या ताम्रपत्राने काही बीजाक्षरे सोदलेली दिसत आहेत.”

यन्त्र पुन्हा आपल्या खिशात घालत रामेश म्हणाला—“बीजाक्षरे सोदलेले हे काही साधंयुक्त ताम्रपत्र नव्हे. माझ्यावरील संकटांमद्धल दया येऊन, हिमालयात तपस्या करणाऱ्या एका योग्याने हे यन्त्र मला दिलं

स्वप्नात आली, आणि लाजत लाजत, पण लहू करीत त्याला म्हणाली—“बाबा, मला समोरच्या घरातल्या त्या तरुणाशी लग्न करायचं आहे. तुम्ही लवकरचाच मुहूर्त पहा.”

हे ऐकून तर वीरभद्रला डोक्यावर बीजाक्षरे सोसल्यावर वाटले. तो म्हणाला—“काय म्हणालीस? त्या समोरच्या घरातल्या पोराशी लग्न करायचंय तुला? वेड तर नाही लागलं ना तुला? गावच्या सगळ्या लोकांना माहीत आहे की कितीक दिवसांपासून त्याला अत्यंत भयानक अशा रोगाने पळावले आहे!”

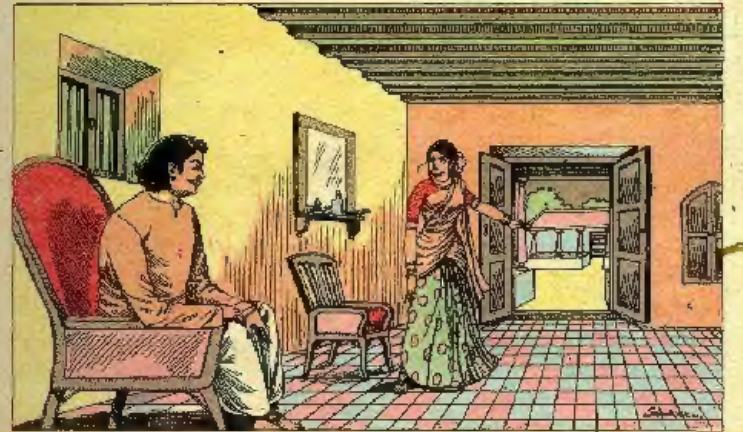
“ते मला पण माहीत आहे बाबा! पण लग्न करायचं ते मी याच मुलाशी करीन,

कळलं?” असे म्हणून कोमली तेथून निघून गेली.

स्वप्न संपताच वीरभद्र भयाने कापत उठून बसला. बाता तर त्याला असे वाटू लागले की एकाद्या दुःस्वप्नवाण्या भुतानेच आपल्या शरीराचा हावा घेतला आहे. छे, छे! बाता आणखी विलम्ब करण्यात काही अर्थ नाही.

सूर्योदय होताच वीरभद्र आपल्या आश्रमाकडे जावला निघाला. घराबाहेर निघताता त्याला रामेशच्या त्या ताम्रयंत्राची आठवण झाली. रामेशचे गाव गाजीपुर वरूनच त्याला आश्रमाकडे जावे लागे.

म्हणून त्याने ते यन्त्रही बरीवर घेतले.

गाजीपूरला पोचल्यावर वीरभद्र रामेशाच्या घरी गेला. रामेशाच्या पत्नीने त्याचे स्वागत केले अन् बोलता बोलता तिने आपला पंडि घर सोडून पळून का गेला होता, याची कारणे सांगितली.

"आमचा मुलगा पंचवीस वर्षांचा झाला आहे; पण कुठे नोकरी करण्याऐवजी फक्त गावभर भटकत असतो. आता आमची मुलगी!—हुंडा वगैरे देऊन तिचं लग्न करून दायजी आपची परिस्थिती नाही. समोरच्या घरात रहाणारा मुलगा हुंडा न घेता तिच्याशी लग्न करायला तयार आहे, पण तो कुरूप असल्याने आमच्या मुलीने त्याच्याशी लग्नाला नकार दिला आहे. राहता राहिली माझी घोष्ट—अलिकडे गेल्या दोन वर्षांपासून समोर भात दिसला की मला उसट्या होऊ लागलात. माझ्या पत्निला भीती पडली होती की मी पोटभर जेवले नाही तर कार विचल जगू शकणार नाही. या सगळ्या संपस्यांमुळे ते बाबतून गेले अन् घर सोडून

जे गेले, ते पुन्हा जिवंतपणी परत नाही येऊ शकले."

रामेशाच्या पत्नीचे हे बोलणे ऐकून वीरभद्रला आपल्या दुःस्वप्नांचे खरे कारण कळून चुकले. रामेशाच्या पारिवारिक अडचणी दूर करण्यासाठी शोण्याने दिलेल्या बीजाक्षरवाल्या त्या साधनानेच आपल्याला आपला प्रभाव वाळवला!

वीरभद्रने रामेशाच्या पत्नीला समजावले— "ताई, तुम्ही काळजी नका करू. तुमचा पति हिमालयात तपस्या करणाऱ्या एका योग्याकडून एक तांत्रिक मिळवून घेऊन आला होता." नंतर ते यन्त्र बैलगाडीतच कसे राहून गेले हे सांगून तो म्हणाला— "ताई, या यन्त्रात खरोखरच नक्कीच काही शक्ती आहे; हे ठेवून ह्या तुम्ही, ते आपल्या देवघरात ठेवा, म्हणजे तुमच्या सगळ्या अडचणी दूर होतील." असे म्हणून वीरभद्रने ते तांत्रिक तिच्या हातावर ठेवले अन् तो आपल्या गुरूच्या आश्रमाकडे बालू लागला.

आहे. त्याने सांगितले आहे की मी ते यन्त्र माझ्या देवघरात ठेवले तर माझ्या सर्व अडचणी दूर होतील. मी एक वर्षापूर्वी आपले घर सोडून निघून गेलो होतो; आणि आता मन्त्रशक्ति असणारे हे यन्त्र मिळवून सोडचा घेयते घरी जात आहे."

पानंतर ते दोघेही गाड सोपून गेले.

"ओ महाराज, गाजीपूर आला!" गाडीवाताने पुकारा केला आणि वीरभद्र जवळून उठून बसला. रामेशाला उठवत तो म्हणाला— "रामेश, उठा, उठा. तुमच्या गाजी पोचलो मुद्रा आपण."

पण रामेशने काहीच ह्यालचाल केली नाही. पावर त्याला उठवण्यासाठी वीरभद्रने त्याला हलवण्यासाठी हात लावला, तो काय! त्याचे शरीर जगदी भेल्यासारखे थंड! वीरभद्र क्षणभर सुन्नच झाला. नंतर त्याच्या घराचा पत्ता लावून त्याने रामेशाच्या शायकोला सर्व हुकीकत सांगितली. वीरभद्र एक वर्षापूर्वी घरातून बाहेर पडला होता अन् आता त्याचे प्रेतच परत येत होते, हे पाहून त्याची कायफो, मुळ वगैरे हंबरडा फोडून रडू लागली.

त्याचे सात्त्विक वगैरे करून वीरभद्र आपल्या घरी पोचला तोपर्यंत सकाळ झाली होती. वीरभद्र गाजीतून उतरला तेव्हा ते तांत्रिक त्याच्या नजरेस पडले! पुन्हा

संघी मिळेल तेव्हा रामेशाच्या कुटुंबियांच्या हवाली करायचा विचार करून त्याने ते उचलून घरात नेले आणि आपल्या घरच्या देव्हऱ्यात ते ठेवून दिले.

त्या रात्री वीरभद्रला नीटशी झोप आली नाही. त्याला वाईट स्वप्न पडत राहिली. स्वप्नात त्याला बालसखा कोदण्डपाणी दिसला. त्याने विचारले— "अरे वीरभद्र, तुझ्या मुलात अन् मुल्यात अलिकडे काही भांडण-विडण तर नाही झाले?"

"भांडण? नाही रे बाबा, अजून तर काहीच नाही घडले! पण तुझ्या मनात अशी संका का चरं आली?" वीरभद्रने विचारले.

“तुम्हा मुलगा गावात सगळ्यांकडे जातो अन् नोकरी मागत असतो. गावातलं तुझं स्थान लक्षात घेऊन मी हे तुम्हा कानावर घालत आहे.” कोदण्डपाणीने सांगितलं.

कोदण्डपाणी निवून गेल्यावर वीरभद्रला त्याचा मुलगा दिसला. त्याने रागाने ओरडून मुलाकडे विचारलं—“मी खंय ऐकतोय की तू गावातल्या कोणाही सोम्या-गोम्याकडे जाऊन नोकरी घेण्यासाठी विनवण्या करत असतोस? खरं आहे हे?”

“हो, हो! मला कोणती ना कोणती नोकरी तर मिळवायला हवी ना?” मुलाने गंभीर हुीत उत्तर दिले.

“अरे पण, तुझ्यावर असं काय संकट येऊन पडलंय? आपला व्यापार तर लाखांने चालू आहे! आपला व्यापार सोडून वसत्या कुठल्या सोम्या-गोम्याकडे नोकरी करणार तू? लाज नाही वाटत तुला!” वीरभद्रने त्याला दमात घेत विचारलं.

“कोणीही असेल, मला काय त्याचं? मला तर नोकरीच हवी नोकरी!” असे म्हणून वीरभद्रचा मुलगा तेवून शीघ्रगतीने निघून गेला.

त्याच वेळी वीरभद्र जागा झाला. “आपल्याला आजपर्यंत कधीही अशी वाईट स्वप्नं पडलीं नव्हतीं. आजच काय झालं मला!” या विचाराने त्याला फार दुःख वाटलं.

इतक्यात वीरभद्र जागा झाला अन् विचार करू लागला—“का अशी स्वप्नं पडत आहेत मला? काळ मुलाची खन् आज बायकोची समस्या! मला वेड तर नाही ना लागत आहे? वेड मिळाल्या की मुर्खीच्या आधमात जाऊन आलं पाहिजे मला!” असे विचार करत रात्रभर वीरभद्र जागोच राहिला.

पण दुःस्वप्नांची सालिकां स्वदृष्टानेच संपली नाही. तिसऱ्या दिवशी रात्री स्वप्नात त्याची मुलगी कोमली त्याच्या

चांदोवा

चांदोवाच्या वातव्या

तेजी ओळख दिली. पूर्वी कधीही न वाढिलेल्या या लामा जोकाही त्याने त्याची नावे घेऊन वाटचीत केली.

अर्थात त्याच्या जीवनातल्या या घटनेचा त्यांना मिळालेल्या साहित्य-पुरस्काराशी याचा काहीही संबंध नाही.

तिबेटला धर्मिकडेच अनेक कठीण समस्यांना

दलाई लामाला शान्ति-पुरस्कार

दलाई लामाचा जन्म तिबेटच्या दोंगरी भागातील एका कोपऱ्यातल्या गावात झाला होता. तरीही तो तेथील जनतेच्या वाङ्मयात्मिक राजकीयिचा वेला झाला. हाच ‘हिज डोमिनेस तेनसिंग गियात्सा’ नावाने विख्यात असणारा चीवाचा दलाई लामा होय.

तिबेट हा एक संपन्न विविध देश आहे. हिमालयाच्या उत्तरेला ४७०,००० मैलपर्यंत पसरलेल्या या देशाची भौकसंख्या पंधरा लाख आहे. तेथील सर्व लोक बौद्ध-धर्मीय आहेत.

तेथील जनतेची अशी समजूत आहे की, जेव्हा एका दलाई लामा मृत्यू पावतो, तेव्हा त्याचा आत्मा ताबडतोब त्याच देवी जन्मण्याच्या एका काळाच्या शरीरात प्रवेश करतो. दलाई लामाचा आत्मा ज्या काळाच्या शरीरात फिरला असेल असे वाड शोधून काढण्याकरता त्या संवेदीची सर्व लक्षणे साहीत असणारे लामा लोक महिनेन् महिने किंवा जरूर पडल्यात वर्षानुवर्षे ही फिरत रहातात. आजच्या दलाई लामालाही याच पद्धतीने शोधून काढले गेले आहे. आजच्या दलाई लामालाही त्याच असणाऱ्या त्याने आपल्या अपूर्व अशा परिपक्व-

दोड खावे लागले. अठराव्या शतकात चीनच्या चॅंगू राजांनी तिबेटवर कब्जा मिळवला; परंतु चॅंगू वंशाचा अस्त झाल्यावर तिबेटच्या जनतेने चिनी सैनिकांना पळवून जावले आणि स्वतःच देशाची कोषणा केली. तरीही १९५० मध्ये उत्तर तिबेट-पुन्हा चीनने सैन्यात घेतलेच! १९५९ मध्ये तिबेटी जनतेने चीनविरोध बंड केले, परंतु चीनने अतिशय निर्दयतेने विद्रोही लोकांना बांदून टाकले आणि तिबेटच्या राजघातीत अस्तंतेले दलाई लामाचे भवन ध्वस्त केले. यानंतर लुपमा बंकटांना तोंड देत देत बसाई लावा भारतात येऊन पोचला! यानंतर त्याच्या मामोबाग हुजारी तिबेटचाही ‘प्रवासी’ म्हणून भारतात आले. ते सर्व दलाई लामाच्या नेतृत्वाखाली सध्या अत्यंत शिस्तबद्ध आणि आदर्शपूर्ण असे आपले जीवन व्यतीत करत आहेत. श्रोत्या सहनशीलतेने दलाई लामाने आपल्या देशातील अडचणींना साऱ्या जगाला परिचय करून दिला. या बाबतीत त्याने परफाळनेचा संयम ही दाखवला. आपल्या प्रजेच्या शोचावस्थेबद्दल तो फार व्याकुळ असे, परंतु त्याने कधीही कोष

प्रकट केला नाही. तो स्वतःच्या सच्चा मीद्वारे मी मानून शांतिमार्गाचे आपले उद्दिष्ट साधण्याच्या निश्चयाने नेहमी कार्यरत असतो. सर्व जणाने त्याला एक 'शान्तिदूत' म्हणून ओळखले आणि यासाठीच त्याला नोबेल पारितोष मिळाले आहे.

मार्च, १९८५ मध्ये 'दि हेरिटेज' बरोबर त्याची जी मुलाखत झाली, त्यावेळी त्याने म्हटले होते- "जमिनी सारखे केवळ त्या विश्वाचे सम्यक् होत नव्हे, ती आंतरांतर आणणे

नाही, ते खाऊन पचवणे व नवीन शक्ति मिळविणे आवश्यक असते, त्याचप्रमाणे धर्माची उत्तम तत्त्वे समजून घेऊन आचरणाने आपल्याबाबत हमी प्रयोजन साध्य होणार नाही. आपल्या धर्माचे सत्य समजून घेवाय प्रत्येक माणूस कुसण्या धर्माची वैशिष्ट्ये शोधून काढू शकतो. या जगात भिल भिल मानसिक स्थिति असताने, विविध प्रकारचे लोक रहात असतात. त्यांना एकत्र एक धर्मप्रणाली संतुष्ट करू शकणार नाही.

महत्वाचे आहे. जेव्हा प्रमाणे बाह्यरामुळे आपली भूक सारखी, त्याचप्रमाणे धर्म आपल्या अंतरंगातील उच्च भागवतो. बाह्य-पदार्थ केवळ जगात बंद करून ठेवल्याने त्याचा काही उपयोग होत

नाही, ते खाऊन पचवणे व नवीन शक्ति मिळविणे आवश्यक असते, त्याचप्रमाणे धर्माची उत्तम तत्त्वे समजून घेऊन आचरणाने आपल्याबाबत हमी प्रयोजन साध्य होणार नाही. आपल्या धर्माचे सत्य समजून घेवाय प्रत्येक माणूस कुसण्या धर्माची वैशिष्ट्ये शोधून काढू शकतो. या जगात भिल भिल मानसिक स्थिति असताने, विविध प्रकारचे लोक रहात असतात. त्यांना एकत्र एक धर्मप्रणाली संतुष्ट करू शकणार नाही.

ब्रेडकाचे अत्यंत भयंकर विष

दक्षिण आफ्रिकेतील कोकोय नावाचा वेळूक आपल्या लोभाने अत्यंत प्राणघातक असे विष शारासारखे बाहेर फेकतो. या विषाच्या ५ सेंगचा नाखाळा पागही माणसाचा प्राण हरण करू शकतो.

असे मानले जात असे की आफ्रिकेच्या उत्तर सीमेवर असलेल्या 'एअर रॉक' जगातील सर्वात मोठा खडक आहे. परंतु ही गोष्ट खरी नाही. ही कदाचित पश्चिम आफ्रिकेच्यातील १२३७ फूट उंच असा 'माउंट मागस्टस' हा मिळालेला आहे. यात भिल जाय व दोन भिल सन्ध असा हा खडक वृक्षसिद्ध 'एअर रॉक' पेक्षा अवलंबवळ कुपटीने मोठा आहे.

अति-विशाल खडक

दात

आफ्रिकेतील नर हत्तीचा हाबा दात हा उजव्या दातापेक्षा लहान असतो. हा हत्ती उजव्या दाताचा दाताचा कोरण्यासाठी उपयोग करतो. त्यामुळेच विलूक तो उजव्या दातापेक्षा लहान होतो.

